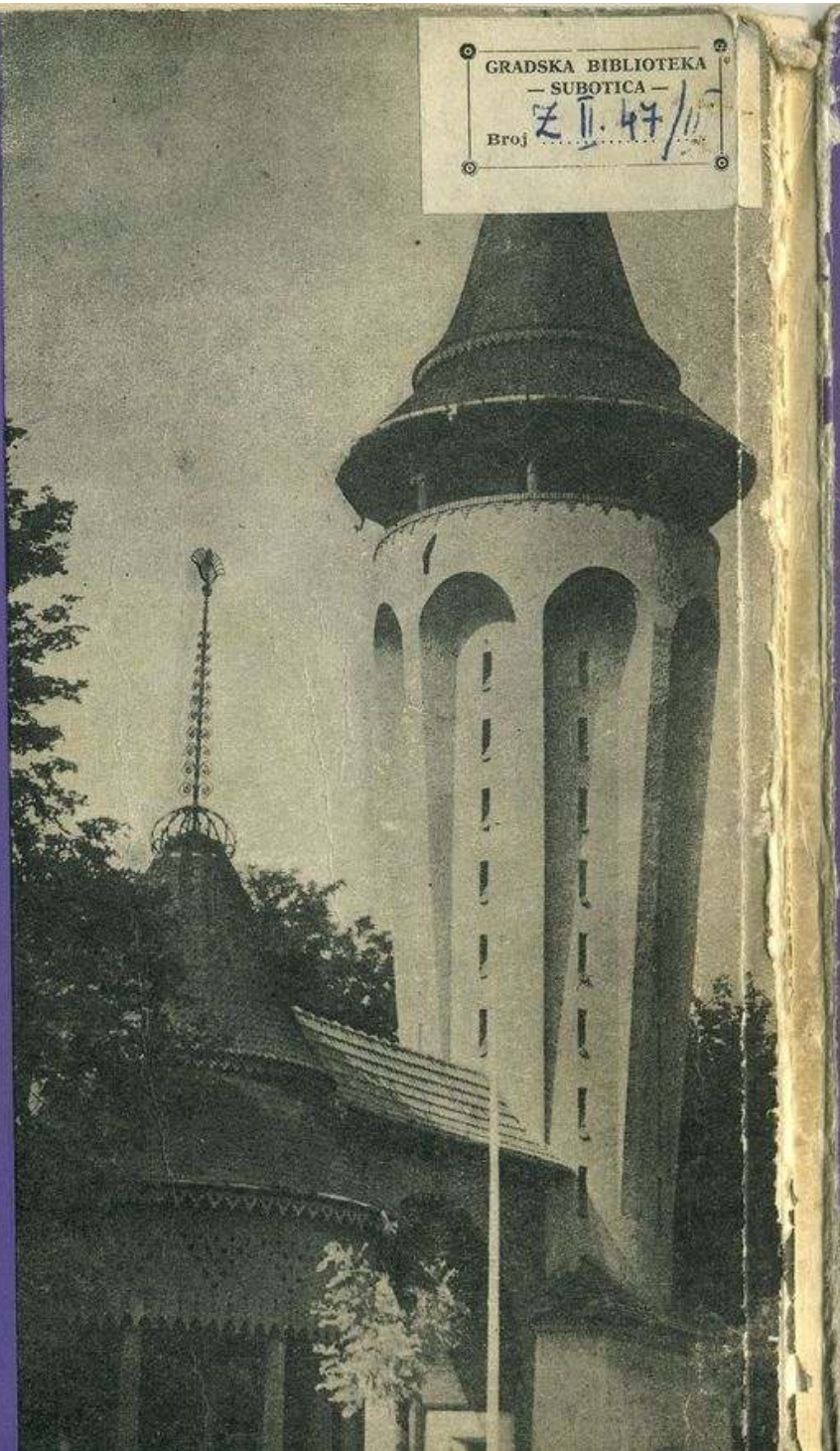
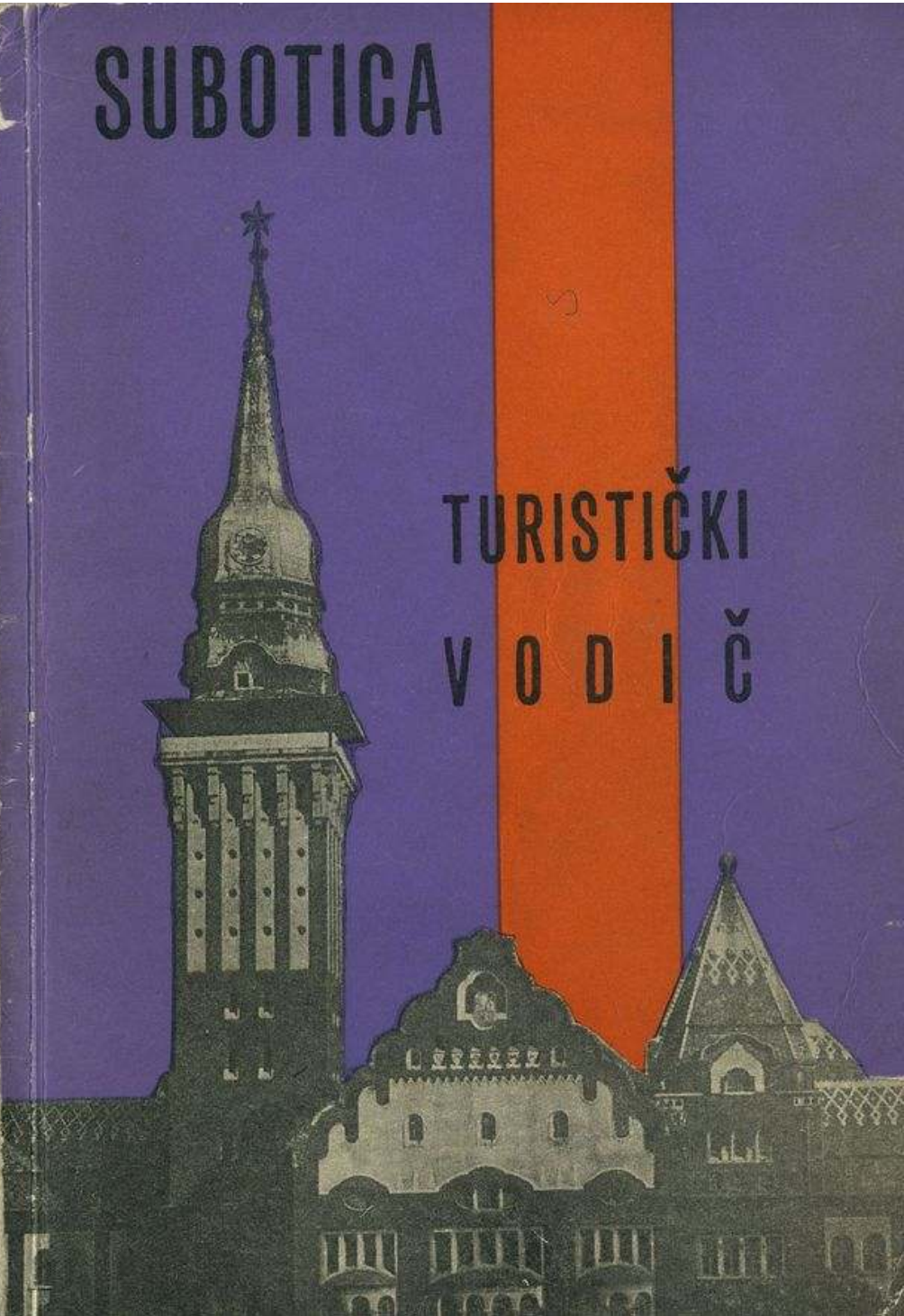

GRADSKA BIBLIOTEKA
- SUBOTICA -
Broj Z II. 47/11

SUBOTICA

TURISTIČKI VODIČ

10. X 1944.

10. X 1964.

Turistički vodič Subotice štampan je povodom proslave dvadesetogodišnjice oslobođenja grada, a završen 10. oktobra 1964. godine.

SUBOTICA

TURISTIČKI

V O D I Č

OO SSRNS, SUBOTICA 1964.

TEKSTOVE NAPISALI:

INŽ. KARLO DENEGRI, MILAN DUBAJIĆ, LAZAR MERKOVIĆ,
JOŽEF PALINKAŠ, STEVAN PLAVŠIN, BLAŠKO H. VOJNIC,
GRGO VOJNIC-TUNIĆ, EMIL VOJNOVIĆ

UREDNIK:

LAZAR MERKOVIĆ

TEHNIČKI UREDNIK:

SVETOZAR MIROLOVIĆ

FOTOGRAFIJA:

INŽ. LASLO BILANIĆ, DUŠAN ČAKAREVIĆ, MIHAILO DEJANOVIĆ,
DR IMRE FABIJAN, MILOŠ IGNJATOVIĆ,
PETAR LJUTIĆ i ALEKSANDAR STIPIĆ

KOREKTOR:

ANTON TIKVICKI

NASLOVNA STRANICA:

MIHAILO DEJANOVIĆ

KLIŠEA:

LASLO HALAŠI

METERI:

MIRKO RUKAVINA, ALADAR SABO

Slog: GZ »Panonija«

Stampa i povez: Izdavačko-štamarsko preduzeće JŽ

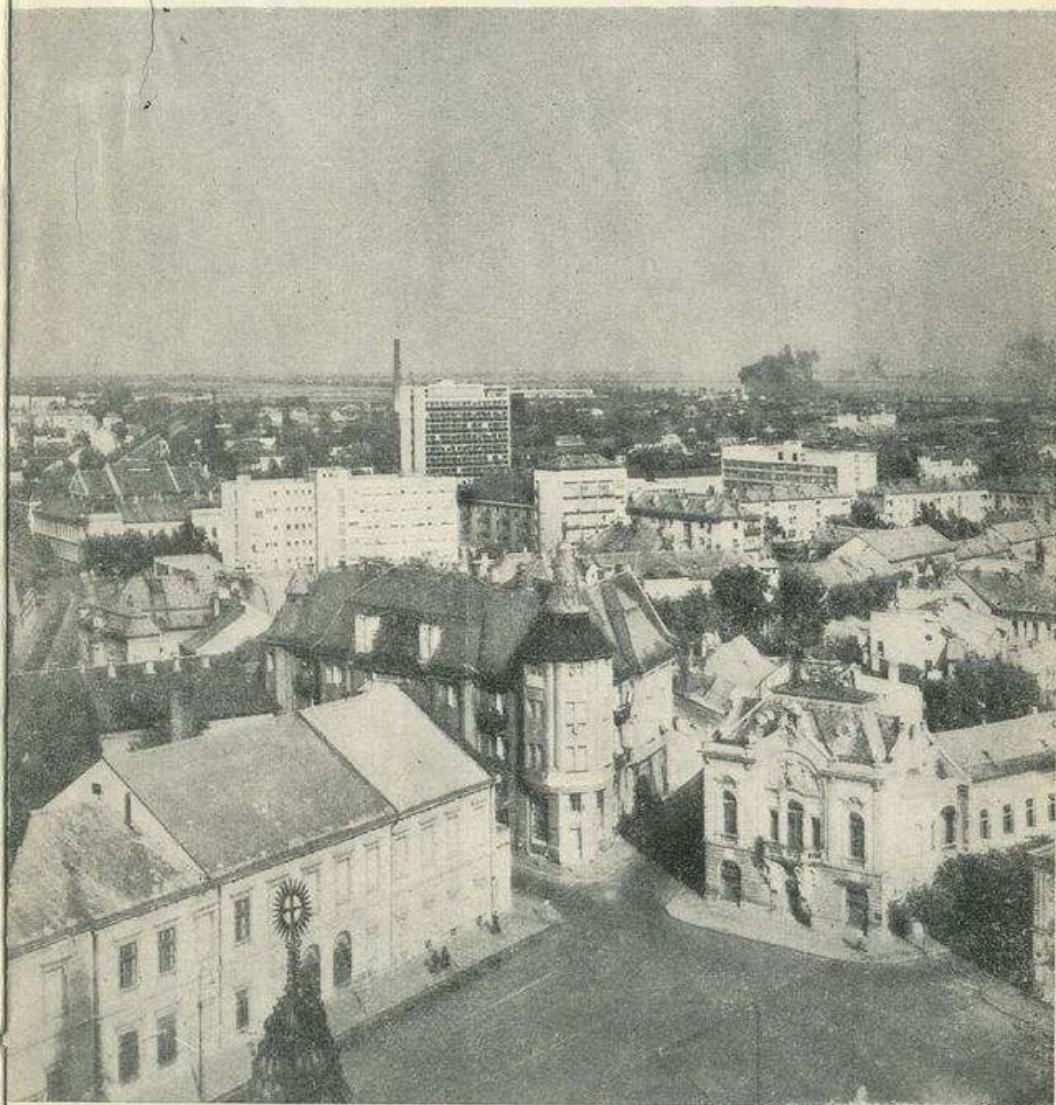
Važniji telefoni

DEŽURNI SEKRETARIJATA UNUTRAŠNJIH POSLOVA	02 (27-90)
VATROGASNA SLUŽBA	03
STANICA ZA HITNU POMOĆ	04
DEŽURNI LEKAR	10-07
GRADSKA BOLNICA	26-50
ŽELJEZNIČKA STANICA	18-10
INFORMACIJE O VOZOVIMA	10-00
»PUTNIK«	11-11
AUTOTAKSI	19-40
»LASTA« AUTOTRANSPORTNO PREDUZEĆE	14-01
ELEKTROVOJVODINA	27-00
HOTEL »PALIĆ«	24-05
HOTELI NA PALIĆU	24-50
PRIJAVA MEDUMESNIH TELEFONSKIH RAZGOVORA	00
TAČNO VREME	05
SVA OBAVEŠTENJA	08
PREDAJA TELEGRAMA TELEFONOM	06
TURISTIČKI SAVEZ SREZA	28-91

GRADSKA BIBLIOTEKA

br. 209195 1968
SUBOTICA

PTIČJA PERSPEKTIVA: SA GRADSKE KUĆE PREMA NOVOM HOTELU
I SRESKOJ SKUPŠTINI

PROŠLOST: ČOVEK JE BIO RETKOST

U V O D

U srcu Panonske nizije, na krajnjem severu Bačke, u moru zlatnog žita, beskrajnih redova kukuruza, žutih dlanova sunco-kreta, u pesak ušorenog čokoća vinove loze, mnoštva rascvetanih voćnjaka koji su obrubili razbacane salaške naseobine i dugog zaštitnog šumskog pojasa, na raskrsnici važnih međunarodnih puteva i pruga, prema Budimpešti i Berlinu, Beču i Parizu, Sofiji, Atini i Istambulu izrastao je ovaj grad — SUBOTICA.

Pružio se leno u prostranstvu, široko kao ravnica, otegnuto kao pesma njegovih žitelja: Hrvata — Bunjevaca, Mađara, Srba

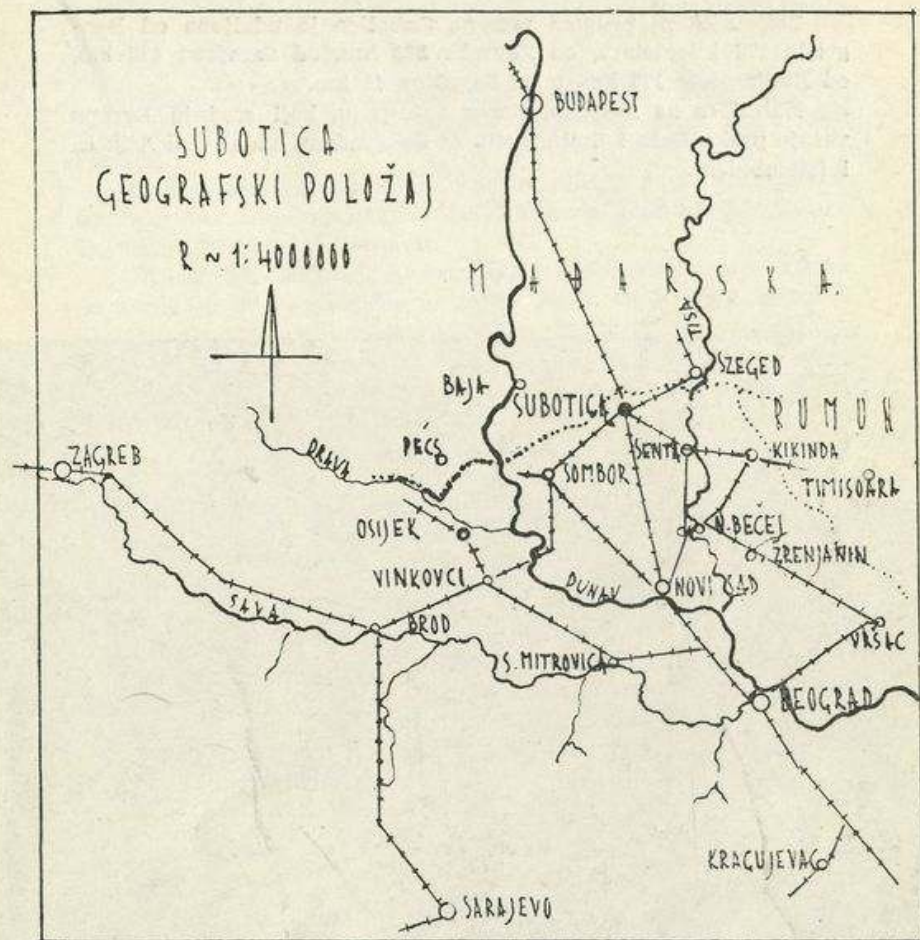
i ostalih narodnosti koji su živeći i složno delujući jedni kraj drugih, svojim vrednim rukama oplodili njegovo mnogonacionalno tle, na kome su se kroz vekove i milenije smenjivale kulture i civilizacije, svaka dajući svoje osobene pečate gradu.

POSLE RODNE GODINE: SLOŽENE KUPE KUKURUZOVINE

ZIMSKI PEJZAŽ: PALIĆ POD SNEGOM

Geografski položaj

Grad Subotica je administrativni, politički, privredni i kulturni centar opštine, odnosno sreza Subotica.

Leži na $46^{\circ} 05' 55''$ severne širine i $19^{\circ} 39' 47''$ dužine istočno od Griniča, na pravoj liniji između Beograda i Budimpešte, 7 kilometara udaljeno od državne granice s Madarskom.

Zeljezničkom prugom mereno Subotica je udaljena od Beograda 178 kilometara, od Zagreba 390 km, od Sarajeva 425 km, od Budimpešte 175 km, a od Segedina 41 km.

Nalazi se na međunarodnom auto-putu, koji srednju Evropu vezuje preko Beča i Budimpešte sa Beogradom, nadalje sa Atinom i Istambulom.

OLÁH SÁNDOR: SUBOTICA (ulje)

Teritorija

Opština Subotica, bez Čantavira, teritorijalno zauzima površinu od 71.503,11 25 hektara, od koje grad sam zauzima oko 1.000 hektara.

Grad je podeljen na 13 mesnih zajednica, a na vangradskoj teritoriji radi 7 mesnih odbora: Palić, Bikovo, Žednik, Mala Bosna, Tavankut, Kelebija i Čantavir.

Godine 1961, ondašnji Narodni odbor opštine, doneo je odluku po kojoj će se vangradska teritorija formirati u tri prigradska naselja: oko Malog Radanovca, Malog Bajmoka i Aleksandrova, zatim sela: Bački Vinogradi, Hajdukovo, Šupljak, Bikovo, Novi Žednik, Stari Žednik, Mala Bosna, Ljutovo, Donji Tavankut, Kelebija i Čavolj.

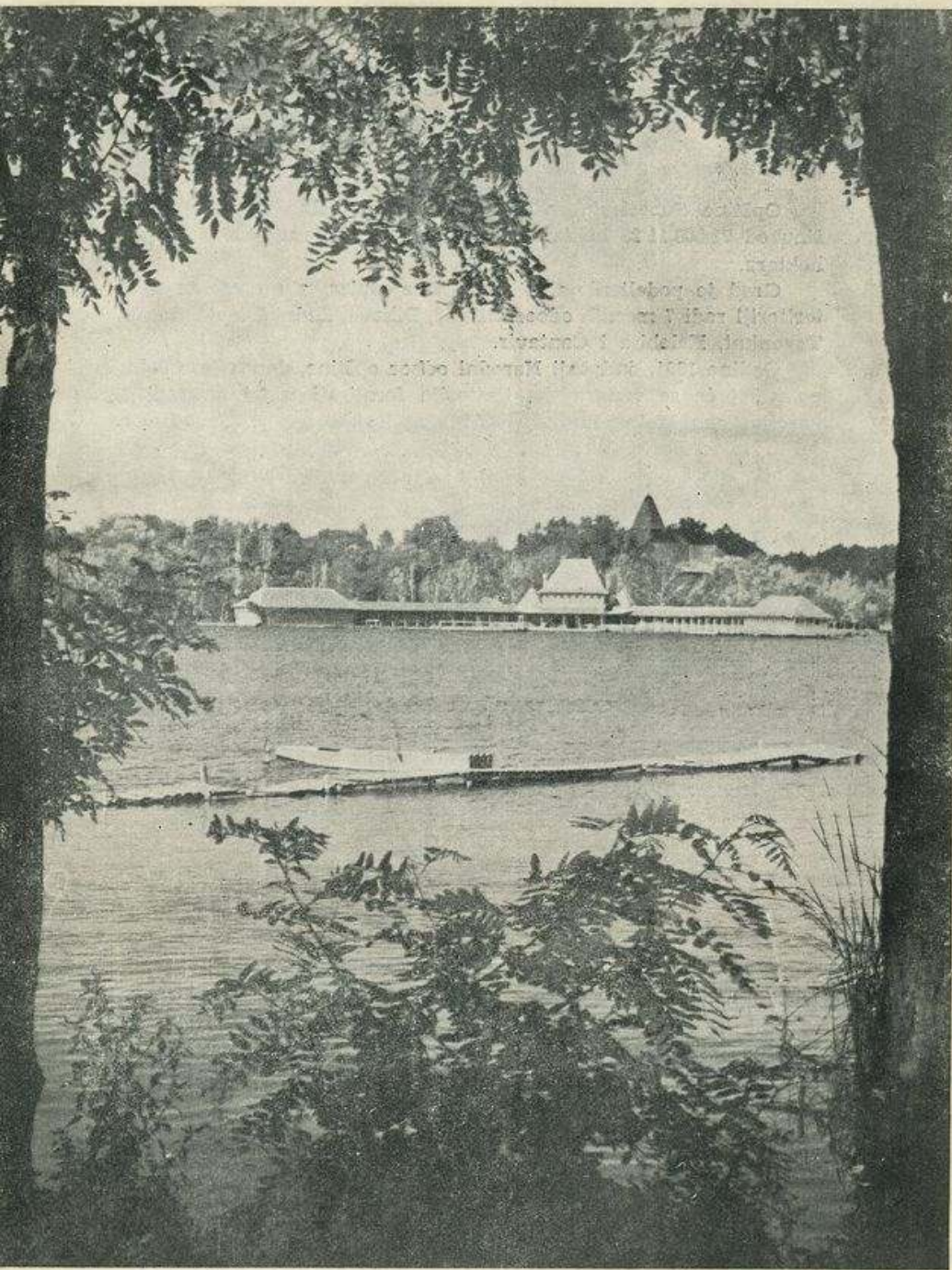
Naseljeni, kupališni deo Palića, smatra se urbanom sastavnim delom grada, prvenstveno zbog funkcije koju ima u rekreaciji stanovništva Subotice.

Opština Subotica graniči se prema severu sa Mađarskom, istočno sa opštinom Senta, južno sa opštinom Bačka Topola i zapadno sa opštinom Bajmok.

Osnovna namena vangradske teritorije subotičke opštine u hektarima:

Poljoprivredne površine	61.685 53 80
Šumske površine	4.674 32 37
Vodene površine, bare, trska, izgrađene i neplodne površine	5.143 25 08
UKUPNO	71.503 11 25
Poljoprivredne površine posebno iznose:	
Njive	51.674 02 53
Vrtovi	47 29 43
Voćnjaci	747 27 06
Vinogradi	5.227 32 09
Livade	1.521 83 52
Pašnjaci	2.467 79 17
UKUPNO	61.685 53 80

U PRIRODNOM OKVIRU: LETO NA PALIĆU

Geološki sastav

Geološki sastav gornjeg sloja terena teritorije opštine Subotica na severu je živ pesak sa podlogom od peskovite ilovače, a na jugu, pak, humus sa istom podlogom.

Upravo na granici peska i humusa leži grad.

Reljef

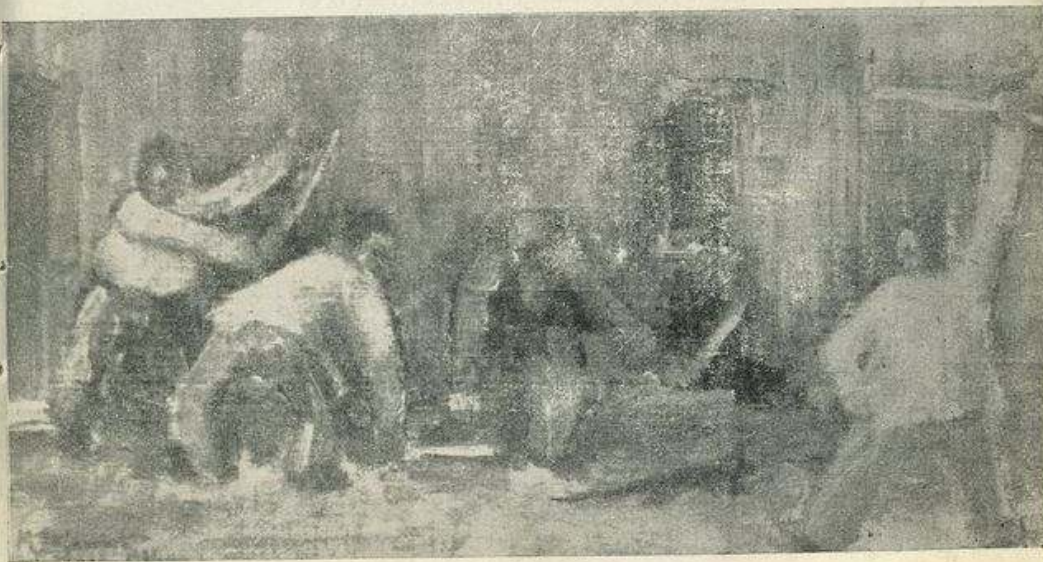
Prosečna nadmorska visina grada je 112 metara. Zemljište se ravnomerno spušta od severozapada prema jugoistoku.

Najviši je teren zapadno od grada, od 126—128 metara, a najniži oko jezera Palić — 103 metara.

Konfiguracija terena u celoj opštini je ravna, u ravnomernom padu prema jugoistoku sa malim visinskim talasima.

Geološki sastav i konfiguracija terena omogućavaju najintenzivnije gajenje i obradu svih vrsta poljoprivrednih kultura.

Najrazvijenije je ratarstvo sa stočarstvom, zatim vinogradarstvo i voćarstvo.

MIHAJLO DEJANOVIĆ, LOV (ulje)

Klima

Klima u Subotici je izrazito kontinentalna, ugodna i zdrava. Klimatski podaci poslednje decenije, koji se dobro slažu u proseku sa raspoloživim podacima za 40 godina unazad, sadržani su u sledećim pokazateljima:

SREDNJA MESECNA TEMPERATURA VAZDUHA U C°

Januar	Februar	Mart	April	Maj	Juni	Juli	Avgust	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Godišnji Prosek
-1,4	-1,5	4,6	10,2	15,1	20,2	21,2	22,8	17,1	11,2	4,4	1,3	10,5

Prosečna najveća temperatura vazduha je u mesecima juli i avgust.

APSOLUTNI MAKSIMUM TEMPERATURE U C°

Januar	Februar	Mart	April	Maj	Juni	Juli	Avgust	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Godišnji prosek	Aps. max.
9,8	10,8	20,0	24,3	27,1	31,1	33,4	33,9	30,5	25,5	15,9	12,8	22,9	33,9

Apsolutni maksimumi temperature su u mesecima juli i avgust.

APSOLUTNI MINIMUMI TEMPERATURE U C°

Januar	Februar	Mart	April	Maj	Juni	Juli	Avgust	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Godišnji prosek	Aps. min.
-14,3	-10,4	-8,2	-1,7	3,2	8,8	11,5	9,7	4,5	-0,2	-8,4	-9,3	-1,2	-14,3

Apsolutni minimumi temperature su u mesecima januar i februar.

Apsolutni maksimum i minimum iskazani su u višegodišnjim prosecima, dok u pojedinim mesecima kao maksimum mereno je 38 C° i više, a minimum -30 C° i više.

PROSECNE MESECNE PADAVINE U MM

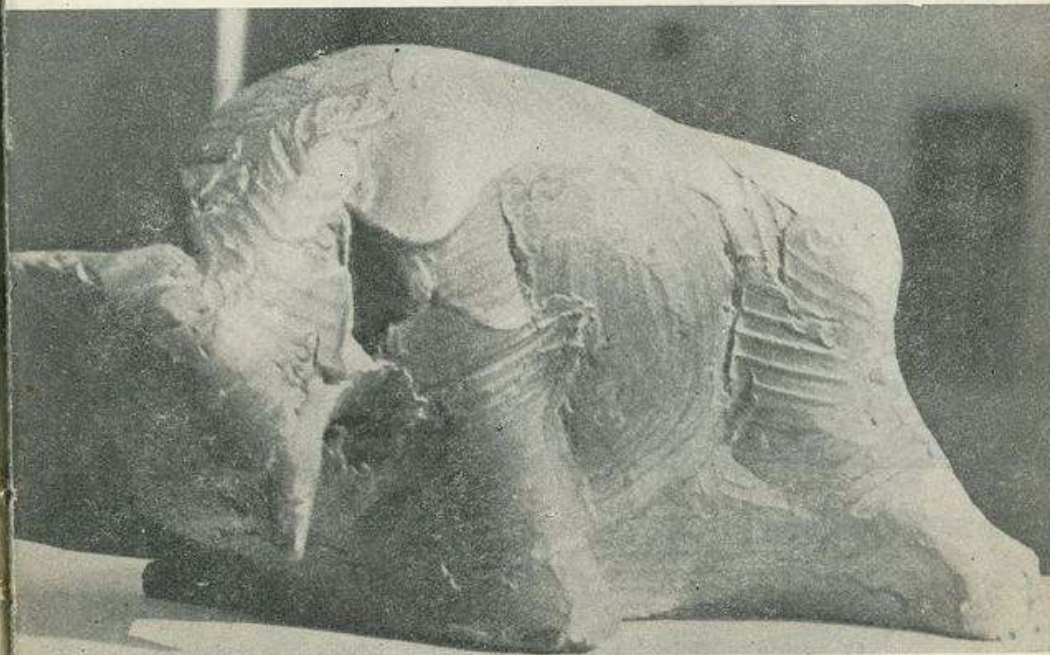
Januar	Februar	Mart	April	Maj	Juni	Juli	Avgust	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Godišnji max.
29,3	34,6	22,4	44,2	68,2	79,9	72,0	43,1	30,6	33,5	37,9	38,6	79,9

Po količini najviše ima kiša u mesecima maj, juni i juli.

UČESTALOST VETROVA

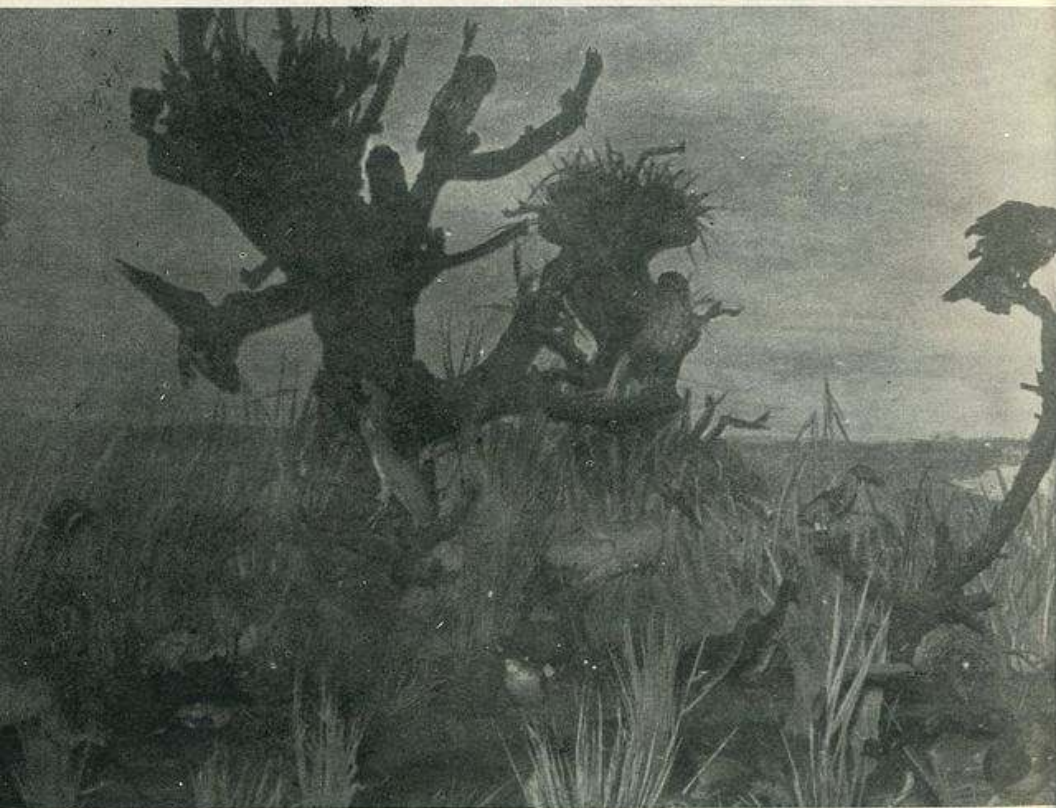
Pravac	Mesec	Januar	Februar	Mart	April	Maj	Juni	Juli	Avgust	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	prosek	Aps.
Sever		7	6	6	7	11	8	8	12	9	8	7	5	7	94
Severo-istok		18	16	15	14	18	10	5	5	8	10	14	8	11	141
Istok		4	4	6	3	3	4	1	3	4	4	5	5	4	46
Jugo-istok		9	9	16	10	6	19	6	4	8	14	16	12	11	129
Jug		4	6	6	4	3	3	4	4	4	4	3	6	4	51
Jugo-zapad		10	7	7	10	7	8	9	8	9	7	6	10	8	98
Zapad		7	6	6	8	6	9	11	7	6	6	1	11	7	89
Severo-zapad		12	11	11	17	19	16	21	19	14	10	10	12	14	172

Vladajući pravac vetrova je severo-zapad, a u zimi i u jesen severo-istok. Vetrovi nisu jaki i retko zauzimaju jačinu oluje.

GABOR ALMAŠI: BIK

Istorija

RITSKO ODELJENJE GRADSKOG MUZEJA KAO DA PODSEĆA NA OSNOVNE USLOVE SA KOJIMA SU SE SRELI NAŠI PRECI

O postanku Subotice nema pouzdanih istorijskih podataka. Međutim, arheološki nalazi (posude, oružje i drugi predmeti) ukazuju na okolnost da je Subotica bila naseljena od najstarijih vremena.

Ovaj kraj pružao je našim davnim precima povoljne uslove za život. Naime, imali su sve mogućnosti da se bave zemljoradnjom, voćarstvom, stočarstvom, vinogradarstvom i ribolovom. Plođan pesak i crnica, blizina vode, jezera Palić, zatim Ludoško, Krvavo, Slano i Kelebijsko jezero predstavljali su bogate izvore ishrane čoveku. Močvaran, slabo prohodan teren štitili su ovdašnje stanovnike od iznenadnog neprijatelja kao prirodna prepreka, pa je naselje bilo veoma pogodno za grupisanje stanovništva.

Prema nekim pretpostavkama subotička kula, tačnije tvrđava, današnji Franjevački samostan, koji je sagrađen na peskovitoj uzvisini, predstavlja, u stvari, začetak naselja; verovatno je sagrađena krajem XII ili početkom XIII veka, za vreme tatarske najezde, kada je ugarski kralj Bela IV naselio ove krajeve pretežno slovenskim življem pruživši im mnoge olakšice da gradi utvrđenja kako bi uz njihovu pomoć osigurao granice svoje države.

Ime naselja prvi put se pominje u jednom pisanom dokumentu tek 1391. godine, i to kao slobodno kraljevsko imanje (Libera villa regia) Zabolka.

U godinama pada Smedereva, Janko Sibirjanin (Hunjadi Janoš) dobija mesto sa susednim Tavankutom u zalog. Prema predanju Hunjadi je od zemljanog nasipa podigao tvrđavu, opkolio je sa tri šanca punih vode i močvarama, Jasi barom i Roginom barom.

1504. godine Subotica se već pominje kao vojno utvrđenje (Castrum) čiji je vlastelin bio beogradski ban Imre Terek.

Posle bitke kod Mohača mađarska vlastela je napustila celu Bačku sa Suboticom i pobjegla u unutrašnjost zemlje. U ovim krajevima ostala je samo raja. Tada Suboticu zauzima Jovan Nenad (Homo niger) Crni čovek, koji je određuje za svoju prestonicu. On se nastanio u tvrđavi, gde mu se nalazio dvor sa diplomatima i vojnim licima odakle je uz pomoć mnogobrojne vojske, oko 30.000 ljudi, upravljao čitavom Vojvodinom. Godine 1526. turška vojska Ibrahima zauzela je Budim, a zatim se uz Tisu i Dunav počela vraćati ka Beogradu uništavajući sve pred sobom. Tom prilikom napada i Suboticu ali je posada subotičke tvrđave uspeła da odbaci Turke koji su se povukli prema Carigradu.

Tursko doba

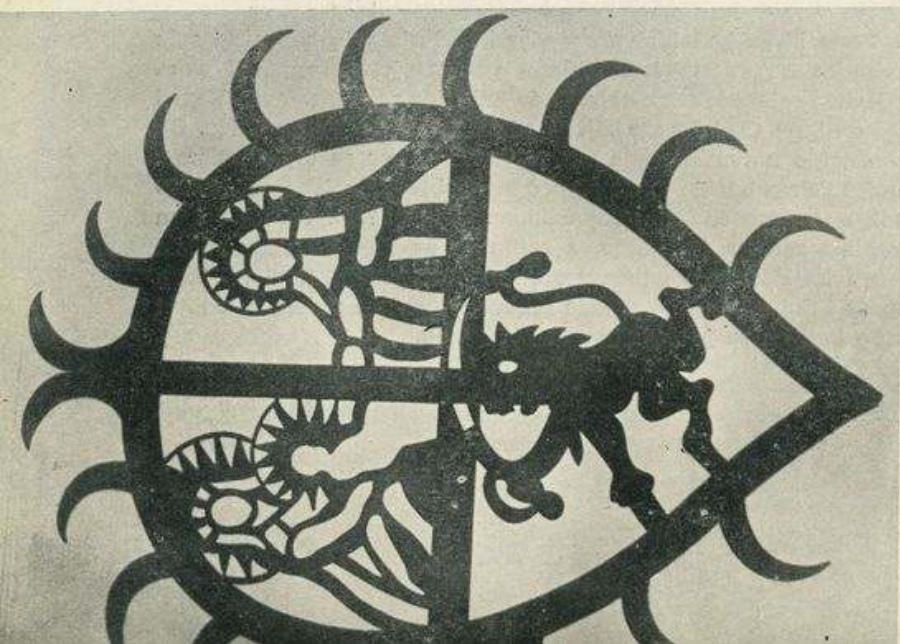
Nakon smrti cara Jovana Nenada-Crnog, Suboticu osvajaju Turci pretvarajući je u nahiju, to jest srez, kao i sedište sudskog okruga.

U to vreme bespoštedno je uništavan naš narod, njegovi najbolji sinovi odvođeni su u ropstvo, a oni koji su ostali nemilosrdno behu ugnjetavani.

Mnoga naselja brisana su sa geografskih karata a stanovništvo se toliko proredito da su se ljudi radovali jedan drugom kada bi se sreli. Prema jednom originalnom turskom dokumentu iz 1580. godine subotička nahija imala je sledeći broj kuća po naseljima: Subotica 49, Šupljak 29, Verušić 25, Novi Bajmok 21, Zobnatica 21, Kelebija 18, Đurđin 17, Žednik 15, Šebešić 13, Tavankut 10 i Palić 10.

Turci su proterani iz ovih krajeva pod konac devete decenije XVII veka ali se grad oslobađa konačno turske more tek 1697. godine kada je princ Eugen Savojski teško porazio tursku vojsku u čuvenoj bici kod Sente.

(Monumentalno slikarsko platno inspirisano ovom pobedom čuva se u velikoj većnici Opštinske skupštine u Somboru.)

RUKOTVORINE PROŠLOSTI: STARI GRB GRADA

Doseljenje slovenskog življa

Po sklapanju Karlovačkog mira 1699. godine Subotica je pripojena Vojnoj krajini, koju stvara Austrijsko carstvo u želji da se odbrani od nedisciplinovanih turskih četa.

Da bi se popunila praznina koja je nastala bekstvom stanovništva od Turaka, posle mohačke bitke otpočela je kolonizacija. Međutim, ona je dosegla najveće razmere tek posle proterivanja turske vojne sile, najverovatnije 1687. i 1694. godine kada se u Suboticu i okolinu doseljavaju veće grupe slovenskog življa iz Osmanskog carstva.

POSLE ODLUKE: KRALJEVSKI SLOBODNI GRAD

Prvi popis stanovništva Subotice izvršen je 1702. godine; tada je grad imao 1.969 stanovnika, a po drugom, 1720. godine, grad ima 262 doma sa 8.210 stanovnika.

Sve to svedoči da je Subotica već postala grad. Ovome je umnogome doprinela tvrđava, prisustvo vojne uprave i delovanje inteligencije na prosvetnom i kulturnom polju.

Kada je 1743. godine ukinuta vojna vlast a Subotica proglašena za slobodni kameralni poljoprivredni grad Szent Mária, civilna vlast se sastojala od 60 većnika i 19 savetnika.

Tada je sklopljen ugovor između Mađarske kraljevske komore i grada Subotice, po kome Subotica uživa sledeće pustare: Čantavir, Verušić, Tompu, Ludaš, Zobnaticu, Žednik, Vamtelek, Đurđin, Bajmok, Tavankut, Šebešić i Kelebiju.

Zahvaljujući upornim nastojanjima senatora Gradskog magistrata, Parčetića i Josića, Subotica je posle mnogo peripetija uspeła da dobije privilegiju slobodnog kraljevskog grada 22. januara 1779. godine. Grad dobija ime Maria Theresiopolis iz zahvalnosti prema carici Mariji Tereziji. U to vreme meštani svoj grad i dalje nazivaju Suboticom, a tek 1845. godine dobija službeni naziv Szabadka.

Subotica, kao slobodni grad, morala je snabdevati vojsku, davati radnu snagu i zapregu, pa je u neku ruku predstavljala centralno stovarište životnih namirnica i ostalih potreba.

Da bi se grad oslobodio ovih svojih teških obaveza 1783. godine naseljima Čantavir i Bajmok data je samostalnost sa velikim površinama zemlje, ali da ova mesta preuzmu pomenute obaveze na sebe. Tako su se Čantavir i Bajmok odvojili od Subotice i osnovali samostalne opštine.

Posle sloma mađarske revolucije 1849. godine Subotica je pripojena Srpskoj Vojvodini.

Međutim, to je period centralizma, Bahovog apsolutizma, stagnacije, pa čak i nazadovanja, naravno, zbog reakcionarne politike dvora.

Posle austro-ugarske nagodbe 1867. godine Subotica ponovo ulazi u državno-pravni sklop Mađarske, pod imenom Szabadka, kojoj je pripadala sve do svršetka prvog svetskog rata, odnosno 13. novembra kada je prisajedinjena Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Jugoslaviji.

April 1941. godine doneo je rat i slom kraljevine.

Subotica je okupirana 12. aprila 1941. godine.

10. oktobra 1944. godine Subotički partizanski odred sreo se sa isturenim odredima Crvene armije, te su zajedničkim snagama oslobodili grad. Već drugi dan uspostavljena je narodna vlast, pa je Subotica zakoračila u novi period svoje istorije.

GRADSKI MUZEJ: RIZNICA KULTURNO-ISTORIJSKOG BLAGA

Urbanistički razvoj

I TO JE PROŠLOST: CRTEŽ STARE SUBOTICE

Broj stanovnika grada, koji je naglo počeo da raste početkom XVIII veka, jasno ukazuje na proces urbanizacije.

Javlja se nastojanja, pa i rezultati, u uobličavanju mesta u savremeniji, veći grad koji bi imao sasvim određenu urbanističku fizionomiju formiranu prema prilično jasnim koncepcijama ondašnjeg vremena.

Već 1799. godine sačinjava se plan na osnovu kojeg se može zaključiti kako je izgledao grad.

Ulice i građevinski blokovi su bili skoro isti kao i danas, jedino što su ulice bile mnogo šire i nepravilnije. Kroz centar grada sa severa na jug proticao je otvoreni kanal, dok je drugi

vodio kroz blok zgrada između današnje ulice Maksima Gorkog, Štrosmajerove, Matije Gupca i Matka Vukovića.

Na mestu sadašnjeg Doma fizičke kulture i Lenjinovog parka nalazila se Rogina bara, dok su se vinogradi prostirali sve do zgrade Okružnog suda, to jest ulice Đure Đakovića.

Karta unutrašnjeg dela grada iz 1840. godine uglavnom već ima današnju konstelaciju, jedino nisu postojali IX, X i XI kvart.

Na karti Aleksandrovo nije označeno, jer je od 1800. do 1905. godine bilo samostalna opština koja je odvojena od grada iz istih razloga kao Čantavir i Bajmok.

Centar je bio izgrađen kao srednje naselje. Tragovi gustog naselja se pokazuju samo oko današnjeg Trga maršala Tita i Trga slobode.

Ceo grad je bio opkoljen jarkom (šancem), postojala je i Dudova šuma, zatim sva današnja groblja, železničke pruge, stočno vašarište, klaonica kod Majšanskog puta, bolnica na mestu sadašnje kasarne Vatrogasnog voda, Gradska kuća, odmah do nje Gimnazija, Učiteljska škola, Okružni sud, više škola na raznim mestima i 5 crkava.

Intenzivniji razvoj grada trajao je sve do 1914. godine.

1853. godine izgrađena je današnja kafana »Beograd«, a naredne pozorište.

Od 1878. do 1912. izgrađene su i kaldrmisane ulice, a trotoari asfaltirani.

1888. nasuta je Rogina bara ispred železničke stanice a 1890. godine je izgrađena klaonica i plinara.

Od 1895—1898. podignute su crkve sv. Roke i sv. Đurđa, zatim zgrada Učiteljske škole (kasnije Pravni fakultet) sada Srednja tehnička škola, gradska bolnica i električna centrala.

Od 1910—1912. izgrađena je i današnja Gradska kuća, najinteresantnije zdanje iz tog perioda.

Vremensko razdoblje od sredine prošlog veka pa do početka prvog svetskog rata može se smatrati periodom u kojem je Subotica dobila svoju gradsku fizionomiju, većinu javnih zgrada i uređaja. Doduše građeno je neplanski, što se i danas negativno odražava na situaciju u kojoj se nalazi grad.

Između prvog i drugog svetskog rata u Subotici je izgrađeno nekoliko objekata, kao što su, na primer: glavna carinarnica, pošta, Gradski stadion i još nekoliko privrednih, javnih, zdravstvenih i stambenih zgrada.

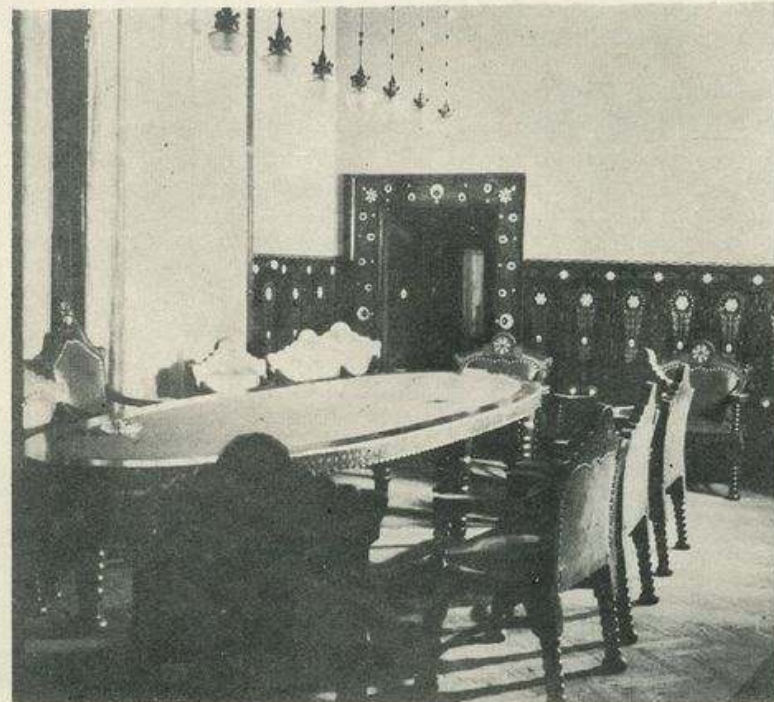
STARO I NOVO: SKLADNA ARHITEKTURA U LENJINOVOM PARKU
PRED ŽELJEZNIČKOM STANICOM

Od 1941. do 1944. godine izgrađeno je svega oko 50 stanova, uglavnom za zaštitu porodica »Onča«.

Za vreme drugog svetskog rata Subotica je pretrpela 16 vazdušnih napada od kojih su dva bila teška. Prilikom tih napada sasvim je porušeno 350 zgrada, 233 je tako oštećeno da se nisu mogle popraviti, oštećeno je i kasnije popravljeno 214, dok je lakše oštećeno 1.089 zgrada.

Period od oslobođenja na ovamo karakterišu nastojanja da se dalje unapredi urbanizacija Subotice, te ona postepeno počinje da menja svoj lik. Dobija nove zdravstvene ustanove, škole, osnovne, srednje i više škole, komunalije, jednom rečju sve ono što će joj pomoći da još više postane savremeni grad, da nadoknadi ono što su decenije i režimi propustili.

Najlepši deo grada, široka Aleja maršala Tita pruža se prema velikom parku — Dudovoj šumi.

JEDNA OD VEĆNICA GRADSKÉ KUĆE

Arhitektura

U dugim zimskim večerima, pored tople peći, često se prepričava kako je stara Bunjevka na pitanje carice Marije Terezije:

— Kako izgleda Subotica? Izvadila iz džepa pregršt pasulja, bacila ga na sto i kada se ovaj rasporedio u živopisnom neredu odgovorila sledeće: »Neka vaše veličanstvo zamisli da je svako zrno pasulja jedna kuća — eto, tako izgleda Subotica«.

ARHITEKTONSKI SENTIMENT PROŠLOSTI: SALAŠ

Bilo je to davno, još negde krajem osamnaestog veka, kada je ulica Matije Gupca predstavljala kraj grada. Još i u XIX stoleću grad pruža čudnu sliku sa prostranom »Roginom barom« na mestu današnje zgrade muzeja, Doma fizičke kulture i parka pred željezničkom stanicom. Ogroman posao je čekao gradske inženjere 1779. kada je donešena odluka da se izvrši regulacija grada i u centru odredi mesto bar za 200 lepih i uglednih građevina sa pravim ulicama.

Putnik koji prve utiske o našem gradu stiče posmatrajući gradski toranj, nekad dominirajući šiljak, danas već pomalo stešnjen među kulama novogradnji, započne svoj obilazak grada baš od tornja, tj. Gradske kuće, smeštene u samom centru.

Centar, formiran na ruševinama stare Subotice, u neposrednoj blizini franjevačkog samostana, izbrisao je izgled naselja koje se razvijalo negde od XIII stoleća. Danas je to gradsko tkivo iz poslednjih decenija prošlog stoleća i prvih godina našeg veka. Zanimljivo je posvetiti koji trenutak pažnje ovom centru jer je to Subotica koja može zainteresovati radoznalog putnika.

Franjevački samostan i zgrada do njega predstavljaju najstariji deo Subotice. Iako prilično izmenjen i dograđivan ovaj kompleks čuva jezgro nekadašnjeg subotičkog grada. Ova zgrada je zaslužna što se Subotica 1504. pominje kao »castrum«; u njoj se nalazila rezidencija Jovana Nenada Crnog 1526—1527. godine. Ovde je on upravljao svojom zemljom seljaka. Ova zgrada se pominje 1700. kao sedište gradskih kapetana, da bi nakon duže prinudne »koegzistencije« sa franjevcima 6. decembra 1723. gradski kapetan bio iseljen.

Od toga momenta postojeći zamak sa dve kule započinje metamorfozu u današnji izgled. Južna kula izrasta u crkveni zvonik i započinje gradnja manastira. Današnji izgled crkve i manastira plod je brojnih pregradnji. U susednoj kući svodovi u sobama jedini su svedoci nekadašnjeg izgleda ovog kompleksa zgrada i jezgra stare Subotice za koju Turci kažu da je 1580. imala 49 oporezovani kuća.

Na jednom starom crtežu iz 1838. godine vidi se pored pomenutih i zgrada gde je danas prodavnica »Sport«. Ostalo je izmenjeno i na starom blatnjavom pijačnom trgu, nasutom 1879. ogromnom količinom peska, stoji još ružnirani spomenik »sv. Trojstvo« iz 1815. Sve ostale zgrade potiču sa kraja prošlog i početka ovog stoleća, građene u tada »modernom« stilu neoklasicizma i eklektike.

Iz ove urbane celine s kraja XIX veka izrasta kao revolucionaran potez, a istovremeno i nazadna arhitektura u odnosu na moderna shvatanja o funkcionalnoj arhitekturi, subotička GRADSKA KUĆA.

Arhitektura ove zgrade predstavlja sazrele plodove tendencije da se oblikuje nacionalni stil, čiji je duhovni otac poznati arhitekta Eden Lechner. Tvorci zgrade Marcel Komor i Jakab Deže projektovani su i Sinagogu, jednu od najuspelijih zgrada te vrste u tadanjoj Austrougarskoj monarhiji, koja se nalazi nedaleko od Gradske kuće. Po njihovim projektima građane su i neke druge zgrade (zgrada štamparija »Panonija«). Oni su takođe dali nacрте za Veliku terasu, Vodotoranj i Žensko kupalište, park na Paliću, koji su takođe i regulisali.

REZBARIJA U HODNIKU GRADSKE KUĆE

Kitnjasti stil ove arhitekture u kojoj dominiraju folklorni motivi rađeni u keramičkim pločicama iz poznate tvornice porcelana »Zolnai« u Pečuju (Mađarska) našli su svoje mesto i na Gradskom muzeju i nekim drugim građevinama. Osnovni motiv cveta »lala« variran je bezbroj puta svedočeci o bogatoj mašti majstora iz naroda koji su vekovima ukrašavali svoje zgrade, nameštaj, odeću i druge predmete preobražavajući ovaj cvet u poetičan ornament harmoničan i treperav.

U hodnicima, većnicama i stepeništu, na crepovima i ulazima Gradske kuće temperamentna melodija ovoga ukrasa, kombinovana sa drugim oblicima predstavlja izvanredan doživljaj za ljubitelje lepe i skladne arapske.

STEPENIŠTE GRADSKE KUĆE

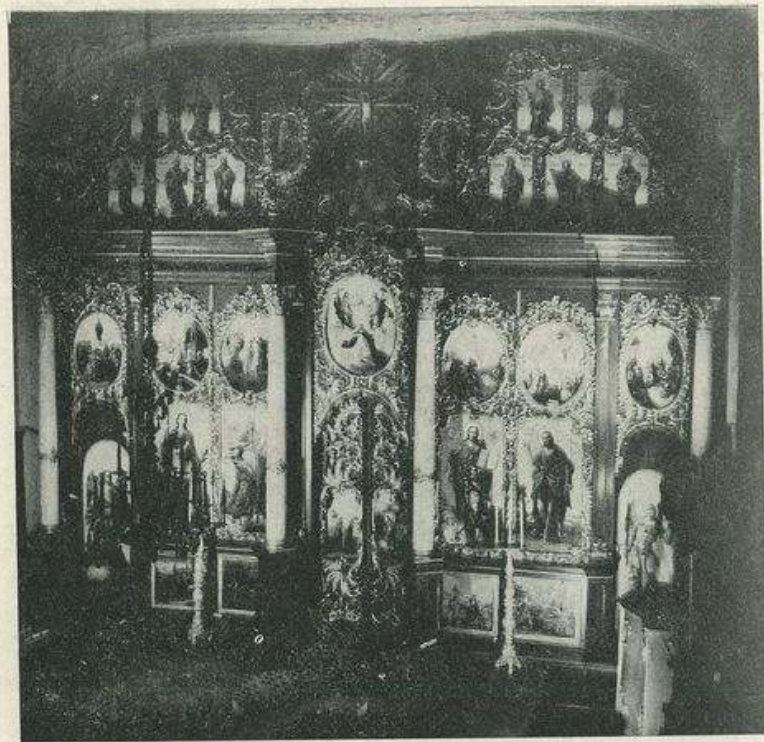
atlasing

Barokna arhitektura crkve sv. Tereze iz 1802, monumentalna zgrada Gradske biblioteke sa atlantima Edea Telča, poznatog mađarskog vajara, pozorište iz 1853. godine, skladna palata »Manojlović« na korzu i druge znalački projektovane zgrade oko Gradske kuće formirale su centar sa ambijentom prohujalog vremena »velikih svetskih izložbi«, plinskih svetiljki, paradnih kočija i drugih rekvizita vremena koji u našim uspomenama predstavljaju bolečivu romantiku nasuprot savremene zahuktalosti.

EKLEKTIKU DRŽI KAMEN: BALKON BIBLIOTEKE NOSE TITANI

Ali pre no što nas povede arhitektura koja svojom ritmikom vodi u naše dane, vratimo se preko stare srpske crkve iz 1730. godine u prigradsko naselje Aleksandrovo. Ovde, u maloj pravoslavnoj crkvi nalazi se smešten dragoceni ikonostas nepoznatog majstora. Rađen je 1766. godine, kako nam svedoči natpis na njemu. Skromni živopisac svoje ime nije ostavio na remek delu početaka naše barokne umetnosti. Ikonostas je početkom ovog veka iz crkve u gradu prenešen u Aleksandrovo. Danas je ikonostas pod zaštitom države kao značajan spomenik kulture.

IKONOSTAS U ALEKSANDROVU

U Gradskom muzeju se pored ostalog mogu videti dela Aksen-tija Marodića, Nikole Aleksića, Pavla Simića, Dimitrija Avramovića, Pavela Đurakovića, Mihalja Munkačia, Lasla Lauba, Ferenc

Ajzenhuta i Mikloša Barabaša. Tamo se gledalac posle razgledanja slika može ponovo vratiti na arhitekturu i stići do bliske prošlosti.

Ako se uputimo od Gradske kuće ulicom Matka Vukovića, pored stare kapelice podignute 1738. (restaurirane 1884) na mestu gde su sahranjene žrtve pokolja iz 1690. i epidemije kuge, doći ćemo na Trg žrtava fašizma.

Spomenik ovde podignut, delo je poznatog skulptora Tome Rosandića i njegove majstorske radionice.

Pored crkve u Aleksandrovu nalazi se spomenik koji je delo Rosandićeve učenice, danas poznate vajarke Ane Bešlić, rodom iz Bajmoka, sela kraj Subotice.

DETALJ: BOGORODICA

U Gradskom muzeju nalaze se figure spomenika Jovanu Nenadu, koji je nekad stajao na trgu pred Gradskom kućom, a radio ga je Petar Palavičini, istaknuta ličnost naše umetnosti između dva rata.

Ovde je takođe i bista Boze Šarčevića jedna od poslednjih skulptura čuvenog majstora jugoslovenske umetnosti Ivana Meštrovića.

Zamoreni utiscima koje pruža kitnjasta i raspevana arhitektura Gradske kuće i subotičkog korza, nadahnuta umetnost nepoznatog »malera« iz Aleksandrova, monumentalnost spomenika i bogatstvo

MNOGI ZANATI U JEDNOM: SVETILJKA U VEĆNICI

Gradskog muzeja, Gradske biblioteke i Državnog arhiva, setićemo se vidika koji nam se pruža sa tornja Gradske kuće.

U ravnici posutoj živopisnim salašima gde se još sreće bogata i raskošna nošnja bunjevačkih devojaka, može čuti i videti brza muzika i još brže »momačko kolo« i gde u sobama nalazimo prekrasne ukrase ispletene od zlatnih niti žitne slame, zapažamo svetlu površinu jezera Palić.

TAKO JE BILO 1908: GRB GRADA

Priča se da je Gradska kuća podignuta na pesku, pa je ipak stabilna. Nekim čudom?! Tako isto sa usta na usta ide legenda da je i Palić nastao nekim čudom. Odjednom se pojavila voda i potopila pastire i njihova stada, jer su nedeljom deljali frule, uz to još i psovali. Bog je grešnike kaznio potapanjem, a nama (da nam bude oprosteno) dao svežu i prijatnu oazu u sparnim letnjim danima, kada užareno i veliko sunce sa slika Somborca Milana Konjovića, pripeče po moru lelujave i zrele pšenice.

A TAKO...?

Na jezero Palić, u park sa dubokom hladovinom koji su Parižani upoznali sa prosepkata osamdesetih godina prošlog stoleća, građani Subotice odlaze tramvajem uvedenim još 1897. godine.

Tada je, a naročito u prvoj deceniji ovog veka, negde oko 1912. godine kada je završena Gradska kuća u Subotici, park na Paliću podvrgnut temeljitoj »modernizaciji«. Donešena je odluka da se načini reprezentativno kupalište i letovalište.

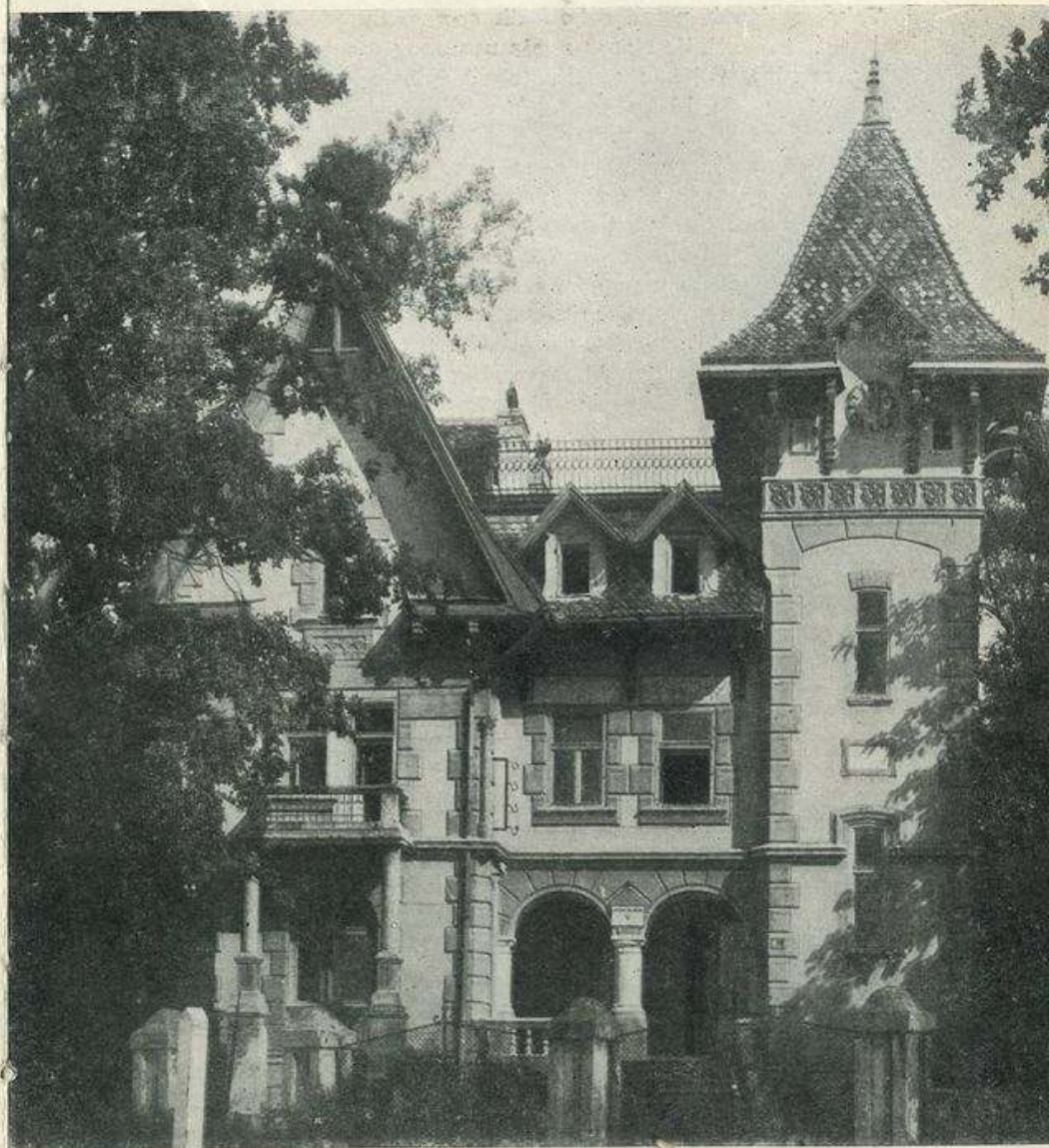
Tih godina je Palić predstavljao omiljeno mesto za izlete čak iz Budimpešte, Segedina i drugih mađarskih gradova.

Već pomenuti arhitekti, učenici čuvenog Lechnera, dali su projekte za objekte koje srećemo u parku. Od vodotornja na ulazu u park prorekli su pravu aleju koja vodi ispod luka i takode njihove velike terase do same obale.

Na spratu velike terase danas je smeštena galerija »Likovnog susreta« koji svakog leta priređuje tradicionalne izložbe učesnika umetničkih kolonija rasutih po celoj našoj zemlji. Ovde se mogu videti dela naših istaknutih likovnih umetnika koji u malim gradićima B. Topoli, Senti, Zrenjaninu, Prištini, Prilepu, Kostanjevici i drugima pokušavaju ostvariti ideju približavanja umetničkih dela širokoj publici.

U tim mestima se ostvaruje već više od jedne decenije plemeniti pokret socijalističkog mecenata, a u izložbenoj dvorani na spratu mogu se videti najbolja dela ovih pregalaca i pionira naše savremene umetnosti. Tako se ovde meša savremeni trenutak sa bliskom i daljom prošlošću.

Nedaleko je hotel »Trščara« iz 1852. godine koji privlači turiste asocijacijom prošlosti, a levo na obali zapažamo Žensko kupalište kitnjastih oblika i visokih ograda koje su nekad skrivale draži bogatih dama u prugastim kostimima od grla do članaka. Po stazama ovoga parka i u senci skladnih oblika »Vermeš vile« crne građevine sa konturama dvorca iz bajki, 1892. godine, odvijala se temperamentna trka biciklista, na čudnim spravama jedva održavajući ravnotežu u sedlu iznad velikog točka. Trku i jedrilice na jezeru, poneku neopreznu kupačicu iz 1912, i mnoštvo ulaštenih oficira, dama i drugih šetača možemo sebi evocirati u ovom starom ambijentu gde se nekad smenjivala vojna i vatrogasna muzika u još i danas postojećem muzičkom paviljonu. Kada zaželimo povratak u sadašnjost, uputićemo se iz ovog dela parka na Paliću uz obalu levo. Ubrzo ćemo stići do modernog Štranda a nešto dalje do sportskog centra i živopisnog Vikend naselja, gde pulsira savremeni život.

ZGRADA FERIJALNOG SAVEZA NA PALIĆU

Tako, prolazeći pored subotičkih spomenika prošlosti, prateći ritmiku razvojne linije starog grada usadenog u nepreglednu horizontalu ravnice, zbijenog u centru oko kitnjaste lepoticice pod gradskim tornjem, da bi se prema periferiji osipao u sve manje seoske kućice i konačno pretopio u salaše, upoznaćemo jedan deo grada, njegovu fizionomiju i karakterne crte. Dušu ovog grada upoznaćemo zalazeći u kuće, pozorište starije od sto godina, muzej i biblioteku, crkve i salaše. Ovde će nam se otkriti široka duša ukočenih portreta građana i građanki, iznenađujuće pokretljivih u igri i bučnih u pesmi i veselju.

Kontrasti, na prvi pogled monotone ravnice, vitkih kontura i šarenih ornamenata na građevinama, štedljivost i raskošna odeća, mešavina mađarskog i srpskohrvatskog jezika Subotičanima su svojstven konglomerat. Osvežavajući kontrasti na svakom koraku baš kao na Paliću gde su neposredni susedi stari park i dinamično Vikend naselje, subotički korzo i Aleja maršala Tita, zgrada muzeja i novi hotel, toranj Gradske kuće i soliteri koji polako potiskuju dominirajući šiljak iz 1912. godine istrajno nam naglašavajući da vreme teče, da grad menja svoje lice kroz jedan paradoksalni tok, što je stariji — deluje sve mlađe, usadujući u tkivo grada nove oblike, sve brojnije, kako bi ostacima prošlosti usadio čari patiniranih uspomena i turističke atrakcije.

NOVI DEO GRADA: ALEJA MARŠALA TITA

KRIVI UGAO: ARHITEKTURA STAROG GRADA

Prosveta i kultura

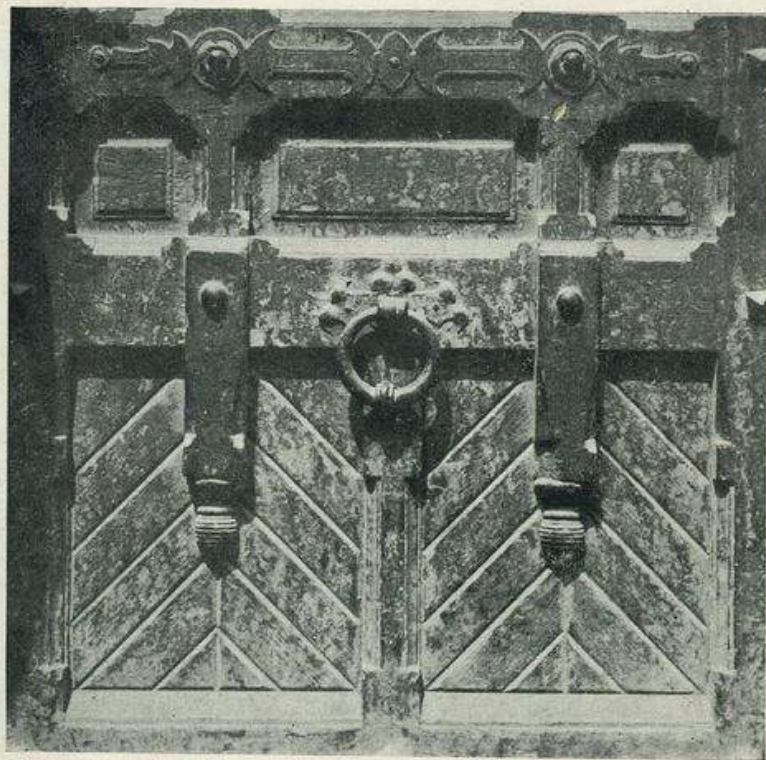
Kontinuirani razvitak grada, mada ne uvek ravnomeran, podstakao je u značajnoj meri razvitak prosvete i kulture.

Pored stare zgrade Gradske kuće započela je istorija subotičkog školstva.

U njoj je 1747. godine Toma Porupski održao prvi čas latinskog jezika. Tako je počela rad Gimnazija, koja postoji skoro 220 godina.

Današnja zgrada Gimnazije podignuta je krajem prošlog veka, a zgrada Zenske gimnazije, preko od Pošte 1, 1925. godine.

Krajem prošlog veka podignuta je i zgrada Učiteljske škole, koja je 1920. godine pretvorena u Pravni fakultet.

ZVEKIR NA JEDNOJ KAPIJI U ULICI PETRA DRAPŠINA

RITAM PROŠLOSTI: NEKAD UČITELJSKA ŠKOLA, PREPARANDIJA, PRAVNI FAKULTET, GRAĐEVINSKO-TEHNOLOŠKI CENTAR I UČITELJSKA ŠKOLA, A SUTRA? ...

Ekonomska škola izgrađena je u prvoj deceniji ovog veka.

Muzička škola postoji još od 24. IX 1864. godine, dakle skoro pre sto godina, dok je Subotička filharmonija stara oko 60 godina.

Već 110 godina postoji Subotičko pozorište. Predstave su se i nekada održavale na srpskohrvatskom i mađarskom jeziku kao i danas, kada ima dva ansambla, dramu na srpskohrvatskom i dramu na mađarskom jeziku.

Drama na mađarskom jeziku je jedini profesionalni pozorišni kolektiv Mađara u našoj zemlji, obilazi sva mesta u kojima pretežno žive Mađari.

Narodno pozorište izvede godišnje oko 25 premijera, odnosno 450 predstava, koje prosečno gleda od 120—150.000 gledalaca.

Gradska biblioteka, koja je otvorena još 1892. godine, dakle 46 godina kasnije nego Biblioteka pri Gimnaziji, raspolaže danas sa preko 300.000 svezaka. Među njima ima 15 inkunabula iz XV veka, prvih štampanih knjiga iz vremena kada je pronadena štamparska tehnika, mnogo knjiga stranih klasika, koje su štampane u XVI i XVII veku, zatim starih srpskih knjiga iz XVIII veka.

Tu je i knjiga Lovre Bračuljevića »UZAO GORUĆE SERAFINSKE LJUBAVI«, koji je 100 godina pre Vuka Karadžića izložio zamisao »Piši kao što govoriš«.

Ubrzo posle pronalaska braće Limijer Subotičani grade svoj prvi bioskop. Predstava je održana pod šatorom na Žitnom trgu 1902. godine.

Subotica je 1945. dobila javnu čitaonicu, zatim Dečje pozorište 1948. Gradski muzej, 1949. Zoološki vrt, 1955. godine književni časopis »Rukovet«, 1961. godine utemeljen je jugoslovenski omladinski muzički festival mladih kompozitora i interpretatora zabavne muzike, a pre dve godine, Likovni susret na Paliću koji polako prerasta u opštejugoslovensku kulturnu manifestaciju.

Subotica ima takođe i mnoga druga kulturno-umetnička društva i razne institucije, veoma razvijenu mrežu srednjih škola, zatim tri više škole a pre nekoliko godina dobila je i Ekonomski fakultet.

DOKUMENTI VREMENA OVOG: EKONOMSKI FAKULTET

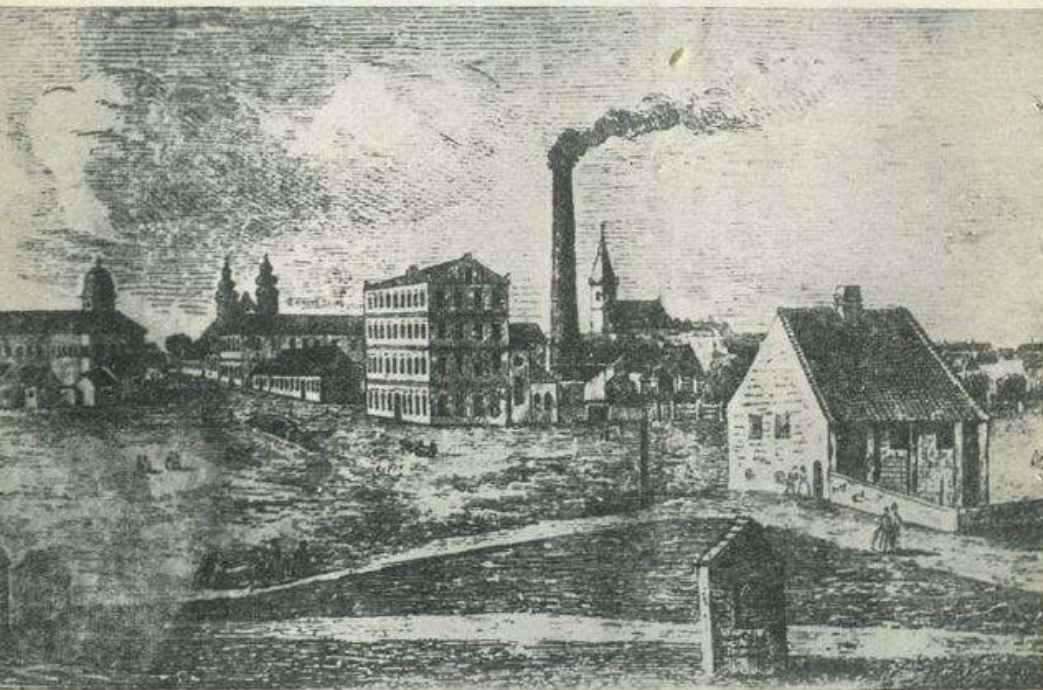
Privreda

Srednjevekovna Subotica je imala vrlo skromno mesto u tadašnjem društvenom i političkom, posebno ekonomskom životu onog vremena.

Katunsko stočarstvo, primitivna zemljoradnja, nerazvijeni oblici zanatstva, tačnije domaće radinosti, obeležavali su nivo proizvodnih snaga toga doba.

Status slobodnog grada daje snažan podstrek svestranom razvitku, posebno zanatstva.

Već 1780. godine Subotica ima 338 zanatlija (sa pomoćnicima i šegrtima) a 100 godina kasnije — deset puta više. Organizovani u svoje cehove zanatlije postaju značajna društvena snaga, koja

NA STAROM CRTEŽU CENTRA GRADA: PRVI POČECI INDUSTRIJE

će kasnije još više značiti za napredak grada, naročito sedamdesetih godina XIX veka, kada jačanjem proizvodnih snaga u ovom delu Evrope započinje period snažnog razvitka Subotice.

Subotica postaje i značajan saobraćajni centar.

Prva železnička pruga povezuje Suboticu sa Somborom 1869, a godinu dana kasnije sa Segedinom, ubrzo zatim sa Budimpeštom i Zemunom.

Danas ovaj grad ima sedam železničkih pravaca.

ZAKRČENI KOLOSECI: TERETNA ŽELJEZNIČKA STANICA

Niču i prva preduzeća: ciglane i mlinovi, klanica, a već 1890. izgrađena je i plinara, nešto kasnije i električna centrala koja daje privredi grada nove impulse. Grad dobija i tramvaj.

Proizvodnja pšenice, kukuruza, vina i gajenje stoke poprima racionalnije oblike.

Osnivaju se i preduzeća za preradu poljoprivrednih proizvoda: fabrika suhomesnate robe, štirka, sapuna, šećera, veštačkog đubriva, plavog kamena i druge.

Postavljeni su osnovi industrijske izrade raznih proizvoda od kože, drveta i metala.

Narednih decenija slede preduzeća kao što su fabrika vagona »Ferum«, fabrika čarapa »Merkur«, serum zavod »Patria«, fabrika kože i salame, katraskih proizvoda, željeznog nameštaja, »Zefir« peći itd.

Period između dva rata nije ispunio očekivane nade. Subotica, grad na granici, teško je pogoden diskriminatorskom politikom tadašnjih vlastodržaca: odvlače se postrojenja, preseljavaju ustanove, zamire privreda.

Zajedničkim snagama obnoviti zemlju, pokrenuti mašine i fabrike, obraditi polja, stvoriti slobodno socijalističko društvo — to su bili krupni zadaci pred kojima su se našli građani Subotice 10. oktobra 1944. godine.

Tom poslu oni su prionuli sa puno oduševljenja i entuzijazma.

Usled svog povoljnog geografskog položaja mesta, bogate tradicije u razvoju privrede i posebno usled bržeg privrednog razvoja posle oslobođenja, na teritoriji opštine Subotica razvile su se raznovrsne i intenzivne privredne delatnosti, najviše: industrija i poljoprivreda, zatim građevinarstvo, saobraćaj, trgovina, ugostiteljstvo, zanatstvo i komunalna privreda.

Bruto-prodakt privrede subotičke komune iznosi oko 85 milijardi dinara, društveni proizvod 33,105 miliona dinara i nacionalni dohodak 30.397 miliona dinara.

Nacionalni dohodak po jednom stanovniku iznosi 249.000 dinara.

Pored privrednih organizacija u socijalističkom sektoru, komuna ima oko 1.000 privatnih zanatskih radnji u kojima je zaposleno više hiljada lica, dok individualni poljoprivredni proizvođači imaju, odnosno obrađuju oko 50.000 hektara zemlje.

POSLE BERBE: NAJSLAĐE JE NOVO VINO

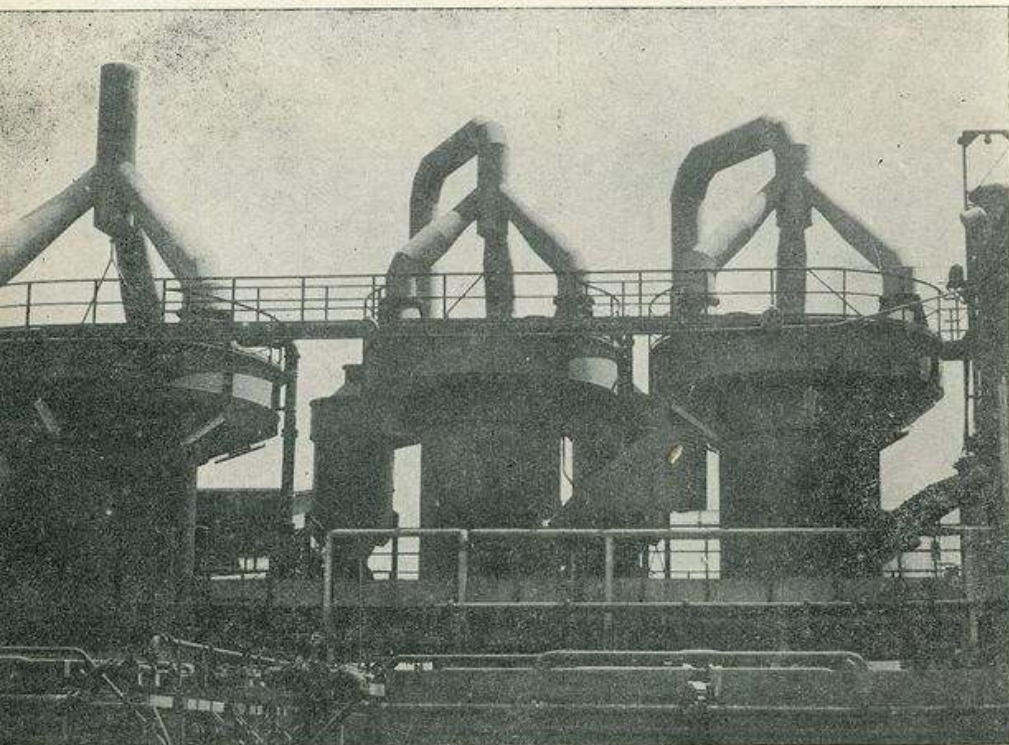

Najveća privredna organizacija subotičke komune je Industrija mesa i konzervi »29. novembar« čiji godišnji bruto-prodakt već iznosi oko 14 milijardi dinara.

U »29. NOVEMBRU«: KONZERVIRANJE MESA

Hemijska industrija »Zorka«, poznata po proizvodnji veštačkih đubriva, sumporne kiseline i drugih hemijskih proizvoda, ima godišnji bruto-produnkt od 10 milijardi dinara.

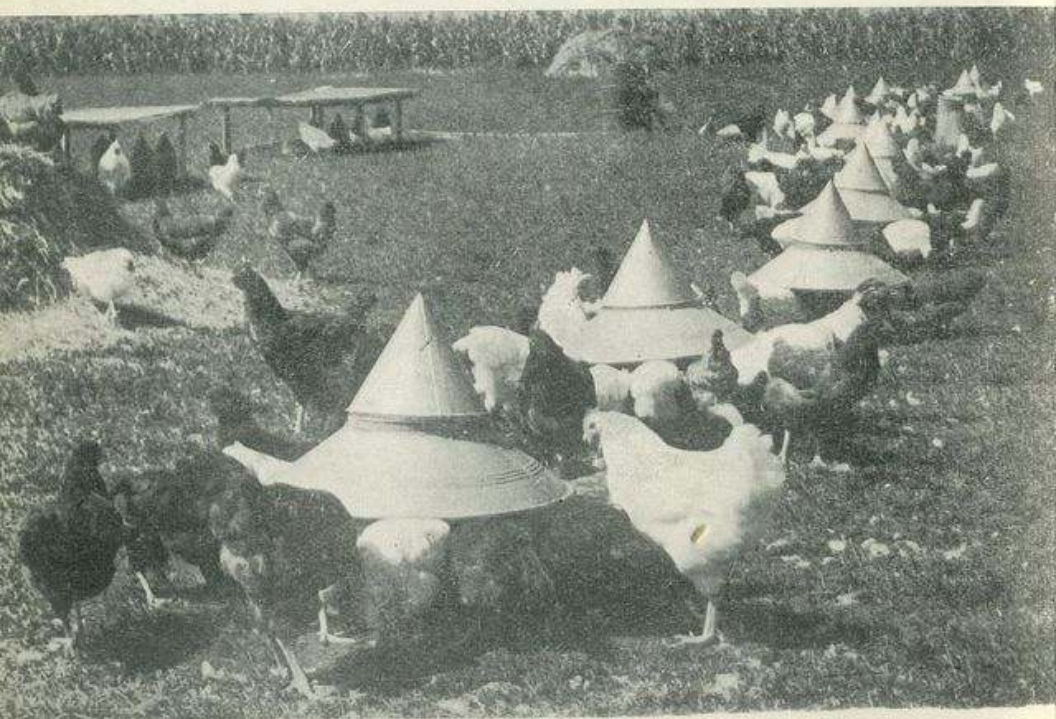

»ZORKA«: »APSTRAKTNA« KOMPOZICIJA POGONA ZA PROIZVODNJU SUMPORNE KISELINE

Svojom veličinom, savremenim procesom proizvodnje, kvalitetnim proizvodima, koje plasiraju na domaće i strano tržište, ističu se moderno opremljena preduzeća, kao što su: Industrija električnih motora »Sever«, Fabrika šinskih i drumskih vozila »Bratstvo«, Fabrika bicikla »Partizan«, Industrija čokolade i bombona »Pionir«, Fabrika automatskih i elektronskih uređaja »Sigma«, Fabrika obuće »Solid«, Građevinsko preduzeće »Integral«, »Mlinsko preduzeće«, Poljoprivredno-prehrambeni kombinat »Palić«, zatim Agrokombinat »Subotica« i druga.

ZEMLJA, GRADEVINE I NEBO: SILOSI MLINSKOG PREDUZEĆA

POVOLJNI USLOVI ZA ŽIVINARSTVO: TAKO TREBA DA IZGLEDA JEDNA MODERNA ŽIVINARSKA FARMA

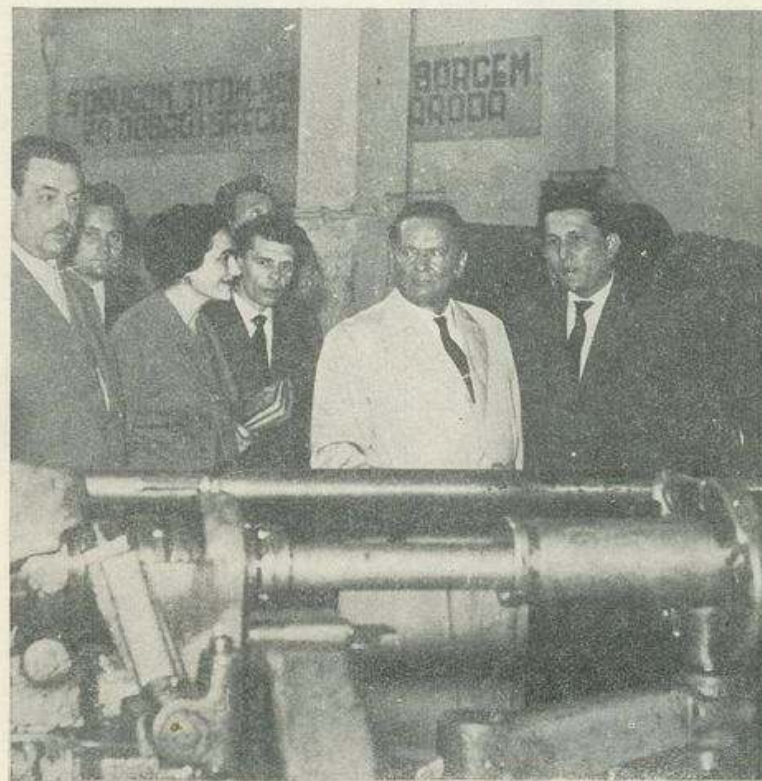
Godine 1950. drug Tito oživotvoruje marksističko učenje o radničkom samoupravljanju: **FABRIKE RADNICIMA!**

Privreda Subotice posle duge stagnacije, delimično i u periodu između dva rata, a delimično i posle oslobođena sada brže korača.

Vrše se rekonstrukcije, grade novi pogoni, uvodi se savremeniji proces proizvodnje u tvornici elektromotora »Sever«, u hemijskoj industriji »Zorka«, fabrici šinskih vozila »Bratstvo«, Mlinском preduzeću, konfekciji »Železničar«, tvornici signalnih uređaja »Sigma«, fabrici bicikla »Partizan« i u drugim kolektivima.

Ali teško je nadoknaditi izgubljeno, savladati nasleđenu zaostalost, zanatski rad, zastarele, amortizovane mašine i oskudicu sredstava. Komunalni sistem takođe ubrzava rast privrede i ostalih grana društvene delatnosti.

Maja meseca 1960. godine Subotičani su ponovo razdragano pozdravili svog omiljenog Predsednika na ulicama grada, u radnim kolektivima i ustanovama.

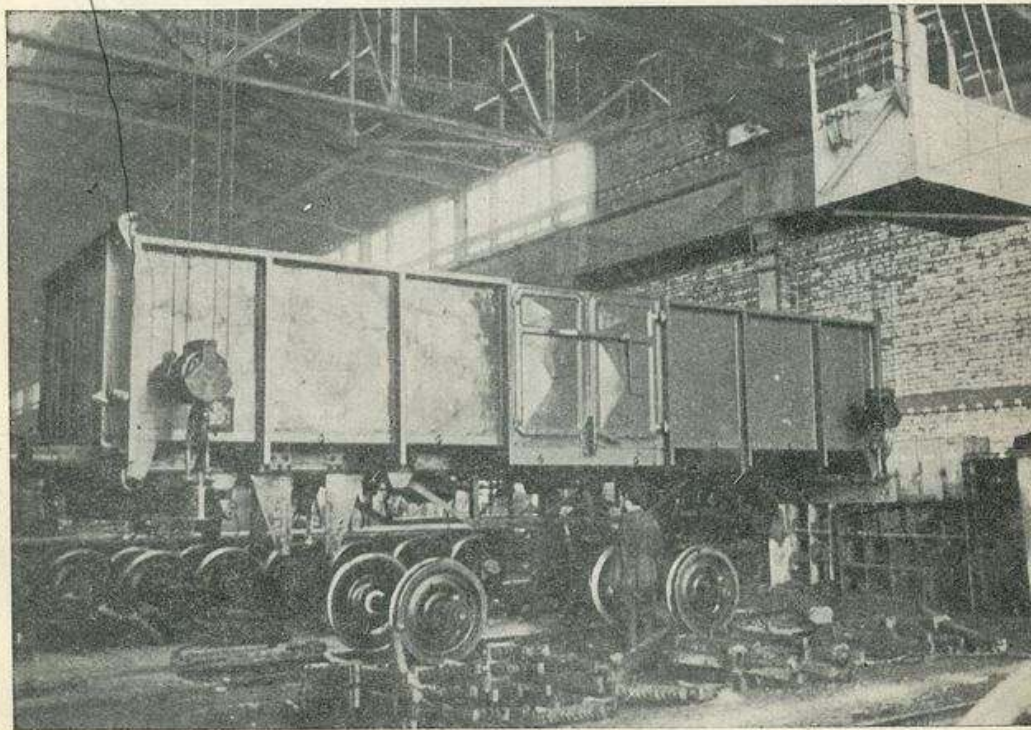

NEZABORAVNA POSETA: TITO U »PARTIZANU«

Drug Tito odaje priznanje stručnosti i požrtvovanju radnika, koji sa zastarelim mašinama postižu velike rezultate. Interesuje se i za ostale privredne organizacije.

IZ PROIZVODNJE: MONTIRANJE TOČKA BIKIKLA

IZ »BRATSTVA«: PROIZVODNJA VAGONA

Poljoprivreda je poslednjih nekoliko godina učinila značajan napor u nastojanjima da podizanjem novih plantažnih vinograda i voćnjaka, izgradnjom vinarskih podruma, modernih objekata za stočarstvo i ratarstvo, uvođenjem mehanizacije, primenom savremene agrotehnike i korišćenjem naučnih metoda i dostignuća, odomaćenjem visokorodnih vrsta žitarica, — osigura što viši stepen unapređenja poljoprivredne proizvodnje, poveća prinose i time obezbedi nesmetano snabdevanje industrije sirovinama a stanovništvo poljoprivrednim proizvodima.

Radnički pokret

PRILOG UGOSTITELJSTVU: NOVI HOTEL

Subotičko ugostiteljstvo je u poslednje vreme dobilo jedan veoma značajan objekat, novi hotel »Palić«, koji je predat na upotrebu uoči 1. maja ove godine.

Izgradnja ovog moderno opremljenog hotela stajala je oko 620 miliona dinara. Pored velike terase, kafane, restorana i bara, hotel ima 115 soba sa 174 ležaja, koje pružaju vrlo udoban smeštaj i potreban komfor.

Subotica ima i više popularnih ugostiteljskih objekata, kao što su »Spartak«, »Bela lada«, »Mala bašta« (inače poznata »Elza«) Dudova šuma i drugi.

U drugoj polovini prošlog i na početku ovoga veka okolina Subotice pretežno je poljoprivredni kraj poznat po proizvodnji pšenice, kukuruza i vina, po gajenju stoke, svinja, ovaca, krava i pernate živine. Razvijeni su zanati i trgovina, a već 1875. bilo je izgrađeno nekoliko fabrika.

Od 56.323 stanovnika u 1870. godini zaposlenih radnika u zanatstvu i industriji bilo je 1.479 u trgovini — 220, nadničara u poljoprivredi — 6.490, sluga u poljoprivredi — 5.626 i 7.769 lica u posluzi bogatim gradskim porodicama.

Na stvaranju svojih udruženja radništvo Subotice učinilo je prve korake 70-tih godina prošlog veka. Do formiranja Socijaldemokratske partije Mađarske radnička društva stvaraju se relativno brzo i na bazi uzajamnog pomaganja u slučajevima bolesti, nezaposlenosti, smrti i slično. To su za radništvo bila životna pitanja, jer u to vreme nema baš nikakve socijalne zaštite.

Tek od osnivanja mađarske Socijaldemokratske partije (1890) radnička društva su masovnija, angažovanija su i revolucionarnija. Posle toga u Subotici nastaju sindikalne mesne organizacije čiji su članovi istovremeno i članovi Socijaldemokratske partije koja je razvila široku kulturno-prosvetnu, političku pa i revolucionarnu aktivnost.

Uprkos stroge zabrane povorki, marševa i uličnih manifestacija, od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Mađarske, u Subotici je već prve godine proslavljanja Prvog maja (1890), izvedena manifestacija od manje grupe grafičkih radnika. Manifestante je presrela konjička policija i rasturila povorku, koja je sa zastavama krenula prema Paliću. I pored zabrana i ograničenja proslave, svake godine sve do 1914. na dan 1. maja izvode se manifestacije i protesti.

Od značajnih akcija subotičkog proletarijata na prvo mesto treba istaći mnoge štrajkove, radničke zborove i demonstracije, kojima se protestuje zbog hapšenja socijalista, zabrana manifestacija o 1. maju, zbog nezaposlenosti, povećanja zarade, zahtevanja posla itd. Zatim su se redali zborovi: za opšte pravo glasa, slobodu štampe, zbora i dogovora (1902) protestni zbor žena socijalista (1904), sa jednog zbora, subotički socijalisti uputili su peticiju parlamentu protiv rata (1912), zbor protiv nezaposlenosti (1913), zbor žena za opšte pravo glasa (1914).

Period između dva svetska rata

Antiratna, nacionalistička, buržoasko-demokratska i socijalistička kretanja osetila su se u Mađarskoj osobito u četvrtoj godini prvog svetskog rata. Ona su se manifestovala u opštim političkim štrajkovima januara i juna, kao i revoluciji krajem oktobra 1918. koja se završila stvaranjem republikanske vlade. Tada se u Subotici biraju nacionalna veća — Mađarsko (31. X) i Bunjevačko-srpsko (10. XI), koja su nosioci nove vlasti.

Ulaskom srpske vojske u Suboticu (13. XI 1918), vlast se prenosi na srpsko-bunjevačku buržoaziju, u kojoj prvih godina zapazenu ulogu ima vojna komanda.

Suprotno težnjama naroda, jugoslovenska buržoazija na čelu sa kraljem sporo je razvijala privredu na svim njenim područjima, vodila velikosrpsku politiku, raspirivala šovinizam između pojedinih naroda, bezobzirno ugnjetavala i iskorišćavala radničku klasu siromašno seljaštvo i druge. Najznačajnija politička i društvena kretanja odvijala su se u znaku sukoba između vlasti i radničke klase.

Kada je prisajedinjenje ovih krajeva postala činjenica, socijal-demokratska organizacija u Subotici, na Kongresu socijaldemokratskih udruženja iz Bačke, Banata i Baranje, održanom u Gradskoj kući 24. III 1919. izjasnila se za ujedinjenje socijalističkih partija u Jugoslaviji, a potom su i sindikalne organizacije u toku 1919. prišle Ujedinjenim sindikatima Jugoslavije.

Privrženost socijalističkim idejama bila je, međutim, znatna snaga radništva, osobito posle uspešno izvedene Oktobarske revolucije i opšteg poleta revolucionarnih snaga u svetu.

Neposredno posle prvog svetskog rata u Subotici ima oko 4.000 organizovanih radnika, što je, u istoriji radničkog pokreta najveća cifra sve do 1944. Nešto veći broj radnika nalazi se izvan organizacija, ali su spremni da slede napredni pokret.

Lokalna uprava i vojne vlasti su netrpeljive i krute i u sili vide svoj opstanak. Njihove uši nemaju sluha za nedaće sirotinje. Zborovi radničkih organizacija se zabranjuju, njihova rukovodstva često hapse i sprečava organizovanje. Međutim, radništvo se ipak okuplja u Radničkom domu.

Proletarijat Subotice izvodi 9 štrajkova 1919, a tokom 1920. 13. Opšti štrajk — 29. marta i železnički od 15. aprila 1920. koji u

Subotici prerasta u generalni, bili su najšire i najbrižnije pripremljeni. U martovskom štrajku održava se ispred Radničkog doma jedan od najvećih zborova u Subotici, u kome učestvuje oko 10.000 radnika. Na zboru je istaknuta parola štrajka: »Borba protiv gladi i skupoće« kojom je oglašen deo suštinskih zahteva subotičkog radništva u tome dobu.

Revolucionaru situaciju pokušala je iskoristiti grupa radnika dižući oružanu pobunu, poznatu pod nazivom »Zelićev puč« (19. aprila 1920).

Vlasti koriste neuspeh ove akcije za razračunavanje sa revolucionarnim snagama. Tako je sekretar Mesne organizacije SRPJ Josip Zelić uhvaćen i bačen sa trećeg sprata Gradske kuće. Zatvoren je Radnički dom, progonjeni su i hapšeni rukovodioci radničkih organizacija.

Poslednji značajni uspeh subotičkih radničkih organizacija u legalnom periodu postignut je u izboru kandidata KPJ Dragomira Marjanovića za poslanika Konstituante.

»Obznana« i Zakon o zaštiti države nisu mogli ugušiti ambicije revolucionarnog pokreta. Istaknuti rukovodioci KPJ i radničkog pokreta do 1932. bili su emigranti — učesnici socijalističke mađarske revolucije: Karolj Hedrih, Ferenc Tanka i Lajoš Čebi, a zatim Đuro Pucar i Đuro Mitrović.

U februaru 1928. održana je Okružna partijska konferencija kojom rukovodi organizacioni sekretar KPJ Đuro Đaković. U rezoluciji Konferencije zahtevana je energična borba protiv grupašenja u Partiji i za jedinstvo u akcijama.

Partijska organizacija 1934. postaje masovnija. Broj članova narasta na oko 50. Sa gradskom organizacijom povezuje se partijska ćelija Pravnog fakulteta u kojoj su delali Petar Radović, Krsto Popivoda i drugi. Mesni komitet, uz pomoć instruktora CK KPJ, izdaje ilegalni partijski list »Revolucionarni front radnika i seljaka«. Na ilegalnim kursevima mladi primaju teoretska znanja; u rasturanju letaka i prikupljanju »Crvene pomoći« proverava se njihova odanost i borbenost.

Umesto starije garde rukovodilaca, koji su pohapšeni ili su pred opasnostima emigrirali, javljaju se novi mlađi kadrovi: Lazar Nešić, Ištvan Kizur, Matko Vuković i drugi.

U Subotici skoro nije bilo godine između dva rata, a da neko iz revolucionarnog pokreta nije uhapšen. I dok je 1925, 1927, 1928, 1929. i 1930. osuđen manji broj komunista, dotle se od stvaranja

komiteta i proširenja partijske organizacije redaju provale 1932, 1934, 1936, u kojima je, gotovo u svakoj od njih, pohapšeno i do 100 članova i simpatizera.

Najznačajnije uporište naprednog pokreta su sindikalne organizacije. One se obnavljaju 1922. i već 1924. godine broje 1.800 članova. Njima rukovodi Međno radničko sindikalno veće Nezavisnih sindikata.

Kada su 1929. Nezavisni sindikati zabranjeni osvajaju se, dođuše, tek od 1934. pozicije u URSS-u. Uticaj revolucionarnog pokreta je očigledan, jer, na primer, od 462 člana u 1935. godini, broj članova raste 1936. na 2.956. Potom je krajem 1940. zabranjen rad URSS-a.

Najčešći masovniji oblik političkog delovanja i mobilisanja radništva odvijao se na zborovima koji su često zabranjivani. Bilo ih je više, ali su najznačajniji održani 1924, 1927, 1928. i 1936. na kojima se redovno donose rezolucije i protestuje protiv terora i besposlice. Višestruki značaj na revolucionarnom usmeravanju radništva imalo je pokretanje radničkih i naprednih listova: »Szervezett munkás« (»Organizovani radnik«) izlazio od 1923—1929, »Népszava« (1935—1940), »Narodni glas« (1939—1940) i levičarski časopisi: »Őrtüz« — »Stražarska vatra« (1931—1932), »Vajdaság« — »Vojvodina« (1932), »Tovább« — »Dalje« (1932), »Hid« — »Most« (1936—1940) i »Világkép« — »Slika sveta« (1940).

Snažan politički efekat imali su štrajkovi.

Najviše ih je bilo 1923. (ukupno 8) i 1936. (12), kada su prekidi rada učinjeni gotovo u svim strukama. Najmasovniji štrajk izveli su poljoprivredni radnici (1936) u kome je učestvovalo oko 10.000, a najduži je bio štrajk molerskih radnika (1937), koji je trajao blizu dva meseca.

GRAD SE RAZLIO U PROSTRANSTVU: PANORAMA SUBOTICE

Godine okupacije

Svega dve nedelje posle ulaska okupatorske mađarske vojske u Suboticu (12. IV 1941), a partijske i skojevske organizacije obnavljaju delatnost. Okupator je uspeo, međutim, da znatan broj radnika pridobije za državne mađarske sindikate.

Okupatorska vlast (vojna i civilna) bila je osvetnička i zločinačka. Već po ulasku fašističke vojske ubijeno je nekoliko desetina subotičkih građana, među njima i Lazar Nešić, sekretar MK KPJ. Nastali su progoni i razna nasilja prema slovenskom življu, Jevrejima, pre svega prema naprednom pokretu. Ostao je bez uspeha i pokušaj okupatora da bunjevački narod pridobije za svoj režim. Zavladao je strah pred kojim se mnogi povlače. U takvoj situaciji malobrojna partijska organizacija, ostavši bez glavnog oslonca u radničkim sindikatima, nije bila u stanju da efikasno utiče na razvoj političkih prilika.

I pored toga, godine 1941. SKOJ i Partija su omasovljeni, naročito od napada Nemačke na SSSR. Postizavali su se znatni uspesi u sprovođenju odluka CK KPJ u pridobijanju naroda za politiku stvaranja nove države ravnopravnih naroda na bazi borbe protiv okupatora. Osnovan je Okružni komitet za severoistočnu Bačku. Prikuplja se oružje, odela i druga materijalna sredstva, prati se kretanje neprijateljske vojske. Naimenovan je Vojni komitet za organizaciju vojnih akcija.

Nakon odluke CK KPJ o dizanju ustanka formiraju se od članova SKOJ-a i Partije udarne grupe za izvođenje diverzija. Posle jedne uspele akcije, paljenja kamara žita kod velikih posednika (12. VIII 1941), uhvaćeni su i odmah streljani prvi subotički partizani — Ferenc Hegediš i Josip Liht.

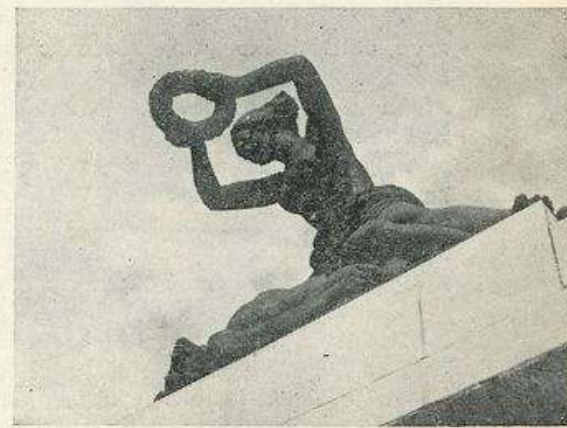
Okupator je glavnu oštricu terora usmerio protiv antifašističkog pokreta, KPJ i SKOJ-a. Tokom septembra i oktobra, primenjujući najsurovije mere mučenja, okupatoru uspeva da otkrije partijsku i skojevsku organizaciju. Nekoliko stotina antifašista mučeno je tada u »Žutoj kući«. Držeći se junački, ne odajući svoje drugove, pod batinama je izdahnuo istaknuti komunista, poljoprivredni radnik Matko Vuković. Zatim, 18. novembra 1941. obešeno je 15 istaknutih komunista. Nekoliko desetina antifašista osuđeno je na dugogodišnju robiju. Mnogi od njih su pomrli po zatvorima i logorima.

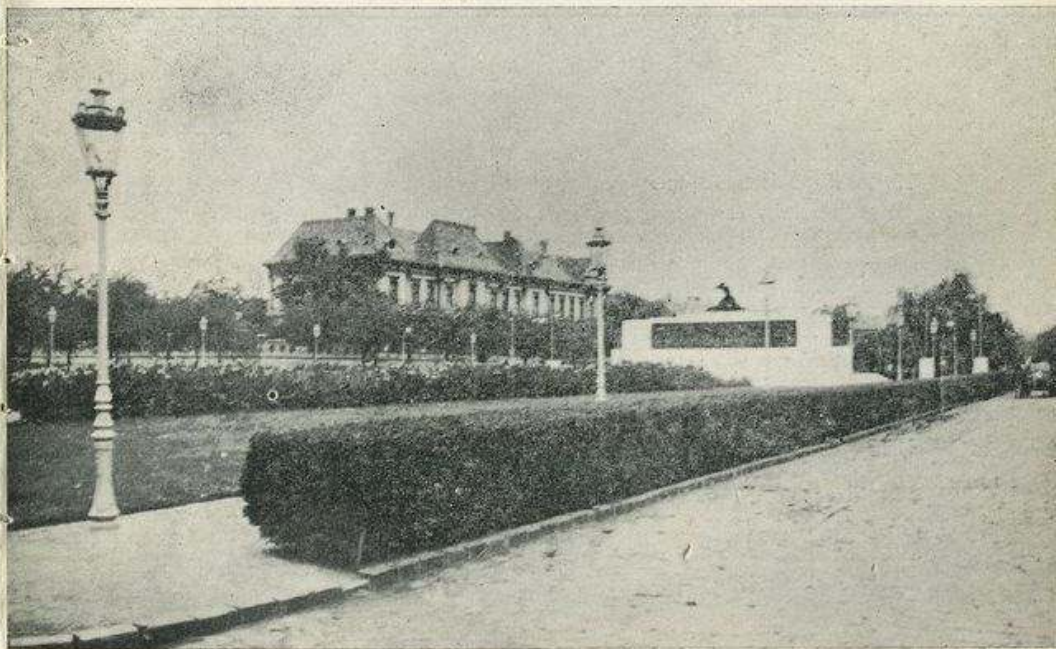

FUNKCIONALNA ARHITEKTURA: ZGRADA NOVE SRESKE SKUPŠTINE

Spomenik
žrtvama
fašizma
na
istoimenom
trgu

Detalj spomenika

Organizovani otpor okupatoru ipak se nastavlja. Okupljaju se nove antifašističke snage koje se sredinom 1942. povezuje sa Pokrajinskim komitetom KPJ za Vojvodinu. Politička aktivnost odvija se preko novoosnovanih antifašističkih grupa i pojedinaca. Rad na sakupljanju oružja, novca i namirnica za ilegalce u pokretu, agitacija i sl. odvijaju se u gradu, ali još više po selima Tavan-kutu, Aleksandrovu, Đurđinu, Verušiću i ostalim. U proleće 1943. u Suboticu dolazi Milan Džanić, sa zadatkom da radi na organizovanju ustanka. Izrastaju borbene grupe spremne za izvođenje diverzija, ali je 4. jula Džanić otkriven i uhapšen.

Uprkos svega, neke organizovane grupe i dalje deluju.

Početkom 1944. narodnooslobodilački pokret dobija veći zamah, kada se Subotica povezuje sa pokretom u Vojvodini.

To je period kada se masovni politički rad razvija sa omladinom i ženama, koje po kvartovima osnivaju svoje organizacije i odbore AFŽ. Sredinom 1944. obrazuje se gradski NOO i Gradski komitet KPJ. U Subotici i naseljima unaokolo stvorene su »baze«. Izvršio se, u stvari, živ politički rad u nameri da se spremno dočeka partizanski odred i oslobođenje.

Subotički partizanski odred osnovan je 23. avgusta 1944. kod Bačke Palanke. Njegovih 11 boraca stigli su u Tavankut početkom septembra i za nepunih mesec dana Odred se povećao na oko 60 boraca. Silno je odjeknulo njegovih dvanaestak napada i diverzija, a osobito rušenje dela Električne centrale u Subotici, 10. IX 1944. Nekoliko ranjenih, šestorica poginulih ilegalaca i četvorica boraca Odreda i hrabri komandant Odreda Jovan Mikić, zadnje su žrtve za oslobođenje Subotice, 10. X 1944.

Učestvujući u radničkom pokretu, mnogi Subotičani su bili izloženi progonima, hapšenjima i raznim zlostavljanjima; mnogi su dali živote u NOB. Prvih dana posle oslobođenja grada oko 600 omladinaca dobrovoljno se javilo u VIII vojvodansku brigadu koja je reorganizovana i dopunjena u Subotici. U borbama za oslobođenje zemlje dalo je živote oko 700 Subotičana i preko stotinu prvoboraca u periodu od 1941—1943. godine.

PALIĆ

Paličko jezero sa istoimenim naseljem prostire se na 8 kilometara istočno od Subotice.

Veoma je omiljeno izletišta i letovališta Subotičana, a istovremeno i čuveno turističko mesto koje je povezano sa Suboticom vrlo dobrim autobuskim, tramvajskim i železničkim linijama.

Jezero se prostire u obliku kifle na površini od 5 km², u dužini od 8,25 km i dužinom obale od 20 km.

Dubina jezera se kreće između 1 do 4 metra, izuzev kupališnih plicaka čije je dno nasuto, pa je na ovim mestima vodostaj u priobalnom delu svega 0,6 metra.

Prema jednom napisu, datiranom 18. aprila 1781. godine, na mestu sadašnjeg jezera bilo je prostrano peskovito zemljište i paš-

1912: CRTEŽ STAROG PALIĆA

njak na kome su pasle ovce. Čobani su na više mesta kopali bunare, čija je voda bila slana, pa su ovce rado dolazile na ovaj pašnjak. Jednom su čobani iskopali bunar i naišli na izdašnu vodenu žilu, voda je poplavila svu okolinu, te je tako nastalo jezero.

Međutim, naučni podaci protivreče ovoj narodnoj legendi. Naime, utvrđeno je da je i ranije na ovom mestu postojalo jezero, ali je ono u sušnim godinama, kao i mnoga druga jezera u srednjoj Evropi, presušilo.

Palić se prvi put pominje 1690. godine pod imenom Paligo Palus. Voda jezera ubraja se u red sumporovito-alkalnih voda i poznata je po svojim lekovitim svojstvima i kao tako se pročulo širom Evrope još sredinom prošlog veka.

Tada, otprilike, počinje njegova izgradnja kao turističkog centra.

U stvari, 1840. započelo je pošumljavanje okoline jezera, a pet godina kasnije sazidana je prva gostiona pored kupališta, a 1852. su udareni temelji toploj kupki sa 14 kada, gostiona proširena sa 6 soba za prijem gostiju, pa je poslužila za zidanje hotela »Trščara«.

Ovaj objekat i danas služi prvobitnoj nameni i predstavlja pravu turističku retkost.

1854. godine počinje nova faza u razvitku Palića. Kraj jezera se grade vile, a postepeno se formira i čitavo naselje. Iste godine Trščara ima već 44 ležaja, restoran i salu za »razgovore«, a banja dobija prvog lekara.

Modernizacija Palića kao turističkog mesta, pada u prvu deceniju ovog veka: izgrađuju se današnji hoteli »Park« i »Jezero«, toplo i blatno kupatilo, jezersko kupatilo, čuveni glavni ulaz sa vodotornjem poznat sa svih subotičkih razglednica.

Između dva svetska rata na Paliću se ništa nije izgradilo, osim kupališta »Štrand« sa 600 kabina (1921. godine).

Današnje naselje Palić ima oko 13.000 stanovnika i predstavlja funkcionalnu celinu sa letovalištem: pored predratnih letnjikovaca niču moderne stambene zgrade uz istovremeno komunalno uređenje naselja. Ono ima električno osvetljenje napona 220 volti, vodovod sa pijaćom vodom, kanalizaciju, ambulantu sa odgovarajućim zdravstvenim službama i apoteku, opskrbeni centar, prodavnice industrijskih proizvoda, raznovrsne zanatske uslužne radionice i poštu.

Saobraćajne veze sa Suboticom osigurane su železnicom na relaciji Subotica—Horgoš, dnevno sa više pari motornih vozova.

Posebnu turističku atrakciju izletnicima i gostima pruža jezero sa svim svojim pogodnostima: Ima dva javna kupališta, zatim kupališta pojedinih društvenih organizacija i Vikend naselje.

Na severnoj strani je takozvano žensko kupatilo, građene 1908. godine. Može da primi 1.000 kupača. Ovo kupalište ima tuševu, bife, razne rekvizite za razonodu i vodene sportove, kao i veliki plovni park za iznajmljivanje kupačima. Ovde je pristanište, mala luka za čamce i jedrilice.

Na istočnoj obali nalazi se veliko kupalište Štrand, čija velika peščana plaža može da primi oko 10.000 kupača.

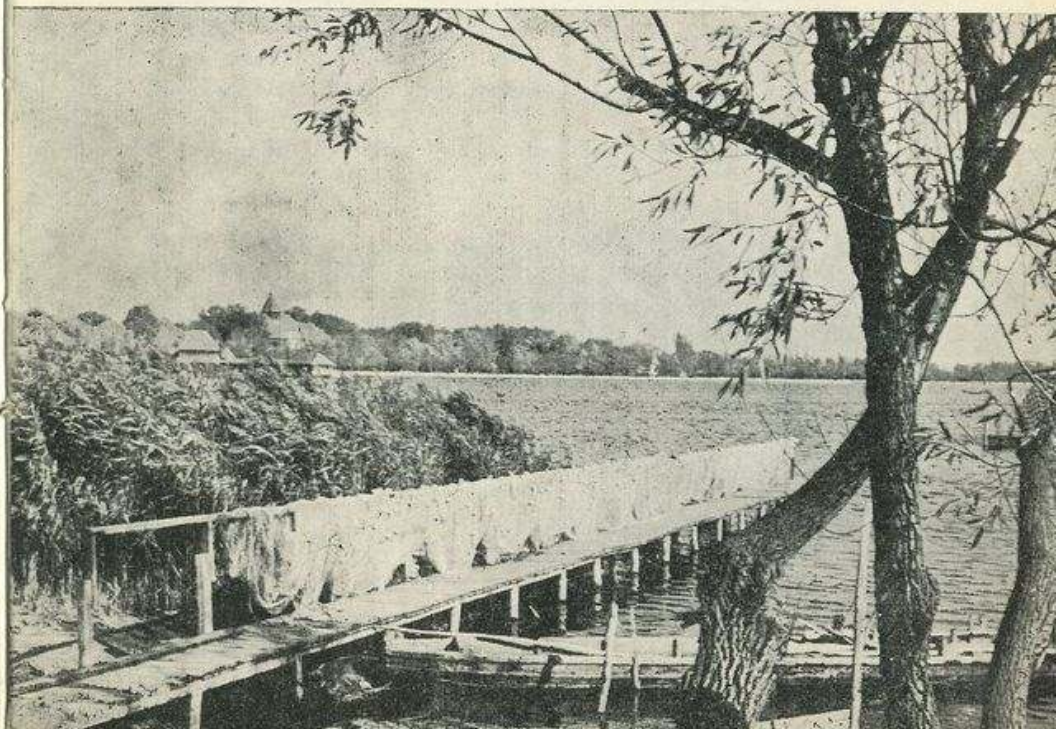
Ovde se nalazi i olimpijski plivački bazen sa prostorom za oko 1.000 gledalaca.

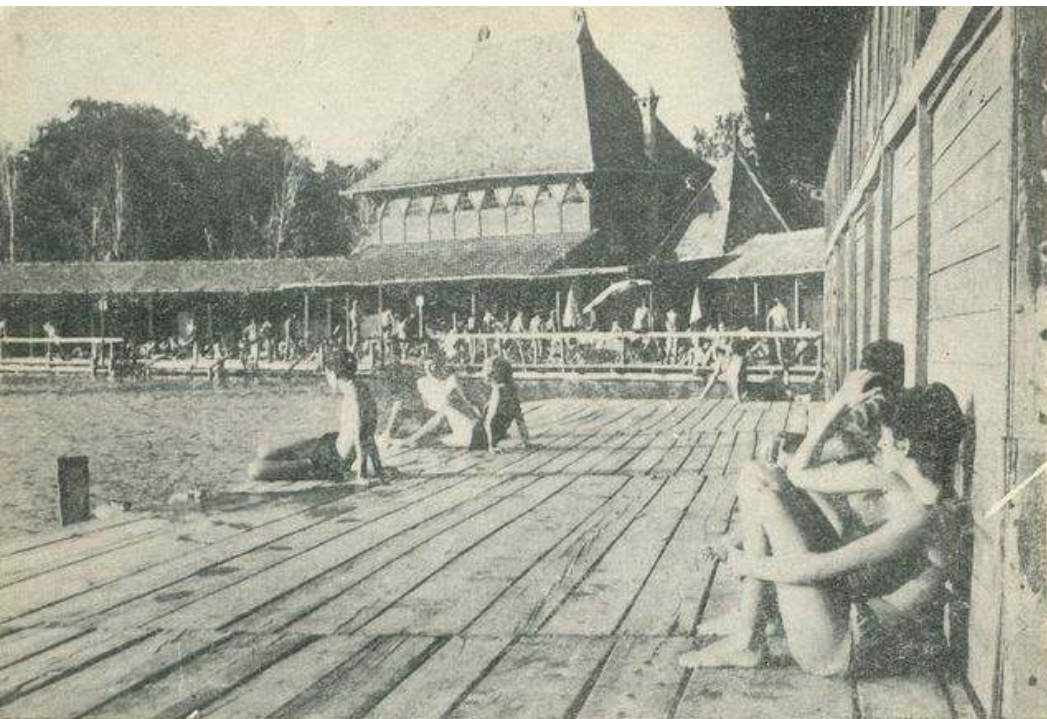
U dve moderne zgrade smešteno je oko 500 kabina, a novo-sagrađeni moderni ekspres restoran naročito privlači kupače.

U produžetku Štranda su kupališta i odmarališta Veslačkog kluba DTV »Partizan« sa raznim sportskim terenima koji su savremeno opremljeni.

Nešto dalje je čuveno Vikend naselje, koje su, uglavnom, izgradile privredne organizacije grada za odmor svojih radnika i službenika.

MRTVA PRIRODA: I RIBARI SU ODLOŽILI MREŽE

TRENUTAK SADAŠNJOSTI: KUPAČI

U središtu parka nalazi se centralni paviljon letovališta, koji je poznat pod imenom Velika terasa. Ovde su smešteni restorani, bar, sale za konferencije, a na spratu velika sala koja može da primi oko 600 osoba.

U ovoj zgradi je i poslastičarnica, kao i kiosk za prodaju suvenira i duvana.

Nedaleko od jezera je Mala gostiona koja oduvek privlači i mlade i stare. Njena letnja bašta, intimni enterijer, odlična vojvođanska kuhinja i poznati ciganski orkestar stvaraju prijatan štimung uz čašicu dobrog ovdašnjeg vina.

Palić ima i »Riblju čardu« sa raznim ribljim specijalitetima od jezerske i rečne ribe.

Smeštaj i ishranu takode pruža, naročito grupnim posetiocima i đačkim ekskurzijama Dom ferijalnog saveza koji ima 150 ležaja.

U zapadnom delu parka, u red borove šume, nalazi se letnja pozornica.

Već više od petnaest godina Palić ima i svoj Zoološki vrt sa više stotina primeraka raznovrsne faune.

Tramvajski saobraćaj svakih 20 minuta obezbeđuje dobru vezu između grada i letovališta.

Prvorazredan međunarodni autoput Beograd—Budimpešta pruža povoljne uslove motornim vozilima, te se na njemu odvija stalni autobuski i automobilski saobraćaj za prevoz izletnika i turista.

Letovališni deo Palića prostire se na severoistočnoj obali jezera u ambijentu šume — parka na površini od oko 60 jutara.

Prostrane zelene površine bogato su ukrašene cvetnim lejama, koje sa hiljadama sadnica ruža i raznog cveća daju osobeni kolorit i prizor tako potreban za odmor radnog čoveka. Prostrane aleje duž jezera i gusta mreža šetališnih staza oivičene su senovitim drvoredima. Svi objekti za prijem gostiju i razonodu smešteni su u centru ovog ambijenta.

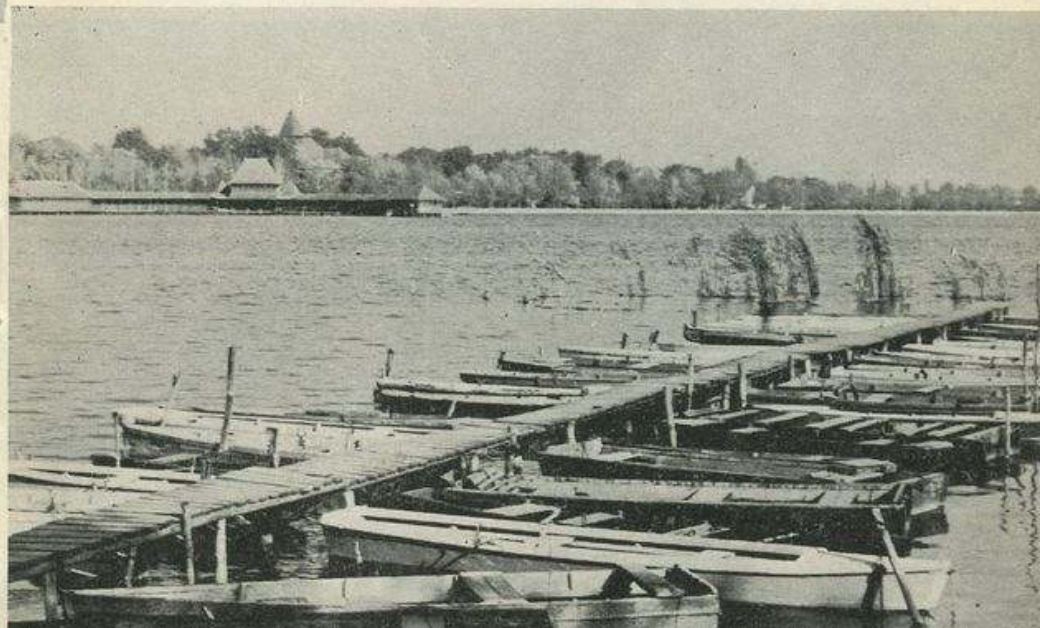
Za smeštaj gostiju služe tri hotela sa ukupno 190 kreveta.

Hotel »Park« ima pansion »A« kategorije. Hotel ima 30 soba sa ukupno 68 ležaja. Hotel je otvoren preko cele godine, pošto raspolaže sa centralnim grejajem.

Nedaleko se nalazi drugi ugledni hotel »Jezero«, ima pansion »B« kategorije sa 74 ležaja u 41 sobi.

Hotel »Trščara« građen je u karakterističnom panonskom stilu i pokriven je trskom, odakle mu, u stvari, potiče i ime. To je pansion »C« kategorije. Ima 21 sobu sa 50 ležaja. Sobe imaju neposredan ulaz iz parka.

JESEN NA PALIĆU: ČAMCI

Sport

Subotica je već odavno jedan od najpoznatijih sportskih centara u našoj zemlji, rasadnik mnogih talentovanih sportista i šampiona. Dinamičnom razvitku sportova umnogome je doprinela okolnost, što su već pod kraj prošlog stoleća u Subotici osnivana sportska društva i klubovi, izgrađivani mnogi sportski objekti, igrališta, sportski tereni i trkačke staze.

Tako, na primer, Veslačko društvo osnovano je 1846. sportski klub »Achilles« 1888, Društvo za priređivanje konjičkih trka 1891, šahovski klub 1897. godine. Tada su se otprilike počela osnivati i prva fudbalska društva, odnosno klubovi.

Strasni zaljubljenik mnogih sportova i mecena, Lajoš Vermeš, izgradio je na Paliću prvo sportsko igralište sa asfaltiranom biciklističkom stazom 1892. godine.

Prvi jugoslovenski olimpikon je Subotičanin Đuro Stantić. On je na Olimpijadi u Berlinu 1900. godine pobedio u dugom hodanju, osvojivši tako olimpijsku amforu, koja se i danas čuva.

Ovde je ponikao i Ivan Sarić, pionir jugoslovenskog vazduhoplovstva, višestruki biciklistički i motociklistički aš, prvi letač i konstruktor aviona na Balkanu i Srednjoj Evropi.

Danas Subotica ima više sportskih društava i klubova koji se takmiče u saveznim, republičkim i pokrajinskim ligama.

IZ DUDOVE ŠUME: BAŠTA RESTORANA

Ribolov

Strastvenim ribolovcima riblji fond jezera pruža veoma povoljne mogućnosti. Zato i nije čudo što Palić posećuju ribolovci iz svih krajeva zemlje koji dolaze da koriste povoljne uslove lova, naročito šarana, čija težina često dostiže i 5 kilograma.

Na Paliću se svake godine održavaju tradicionalna međugradska i međunarodna ribolovna takmičenja u mnogim disciplinama.

Ribolovci imaju na zapadnoj obali jezera i svoj lepo uređeni dom koji za prihvatanje gostiju ima 20 postelja.

L o v

Područje Subotice veoma je poznato i kao privlačno lovište. Nova lovačka kuća nudi komfor i ugodan boravak umornim lovcima.

Ovde se nalazi i fazanerijska staza za rasplod ove plemenite divljači.

Lovno područje Subotice obiluje srnama, divljim fazanima, jarebicama, prepelicama, divljim guskama i patkama, zečevima i drugom divljači.

Tu je i čuveno Ludoško jezero, poznato kao značajna ornitološka stanica u Evropi, u kojoj živi mnoštvo ptica močvarica.

Stanovništvo

KRETANJE STANOVNIŠTVA OPŠTINE SUBOTICA U PERIODU 1869—1961. GODINE I NEKE KARAKTERISTIKE STANOVNIŠTVA PREMA REZULTATIMA POPISA OD 31. MARTA 1961. GODINE

Kretanje, odnosno, razvitak stanovništva na području opštine Subotica može se pratiti na osnovu rezultata popisa stanovništva, koje je u godinama 1869, 1880, 1890, 1900. i 1910. sprovodila Austro-ugarska monarhija, 1921. i 1931. godine Kraljevina SHS, odnosno Kraljevina Jugoslavija i u 1948, 1953. i 1961. godini statistička služba FNRJ.

STANOVNIŠTVO OPŠTINE SUBOTICA U PERIODU 1896—1910. GODINE

Opština	Godina popisa				
	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.
Subotica	48.167	52.481	62.205	69.668	78.139
Šandor	1.233	1.189	1.513	1.471	1.589
Čantavir	4.725	5.191	6.212	6.865	7.620
SVEGA:	54.125	58.861	69.930	78.004	87.348

STANOVNIŠTVO OPŠTINE SUBOTICA U PERIODU 1921—1961. GODINE

Opština	Godina popisa				
	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.
Subotica	91.271	100.399	97.667	101.267	111.030
Čantavir	8.969	11.287	11.494	11.217	11.046
SVEGA:	100.240	111.686	109.161	112.484	122.076

Na osnovu ovih podataka možemo zaključiti, da se stanovništvo opštine Subotica najbrže razvijalo u periodu 1953—1961. godine. Isto tako, iz podataka za 1948. godinu, možemo zaključiti, da je u toj godini bilo manje stanovnika nego što ih je bilo 1931.

godine. U tome su najznačajniju ulogu odigrali ratni gubici kao i posleratna iseljavanja Nemaca i Jevreja.

Ukupan priraštaj u periodu 1953—1961. godine iznosio je 9.592 (između dva popisa) stanovnika, odnosno, prosečno godišnje 9,82‰ promila. Prema datoj prognozi predviđa se da će do 1970. godine opština Subotica, u odnosu na 1961. godinu brojati novih 11.755 stanovnika. Prosečni godišnji priraštaj treba da bude 1.306 stanov-

FOLKLOR: MOMCI I DEVOJKE U BUNJEVAČKOJ NARODNOJ NOŠNJI

nika, od čega iz prirodnog priraštaja treba da otpadne 911, a na mehanički 495 stanovnika.

Najbrži porast gradskog stanovništva bio je u periodu 1953. do 1961. godine kada je ukupan porast iznosio 9.330 stanovnika. Pod »gradskim stanovništvom« podrazumevamo stanovništvo koje je nastanjeno u naselju Subotica i ušorenom delu naselja Palić (Banja Palić).

ETNOLOŠKO ODELJENJE
GRADSKOG MUZEJA: DETALJ IZ MAĐARSKE KUHINJE

GRADSKO STANOVNIŠTVO U PERIODU 1931—1961. GODINE

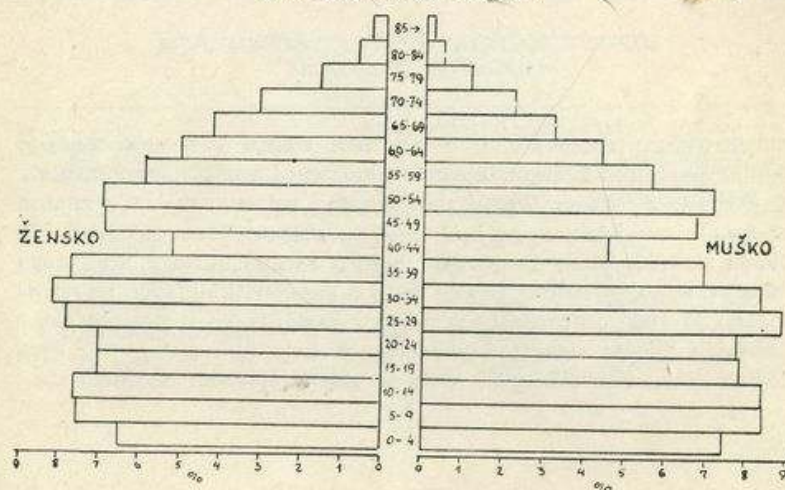
Godina popisa	Subotica		
	(grad)	Banja Palić	Svega
1931.	65.059	1.700	66.759
1948.	63.079	1.867	64.946
1953.	66.091	2.840	68.931
1961.	75.036	3.225	78.261

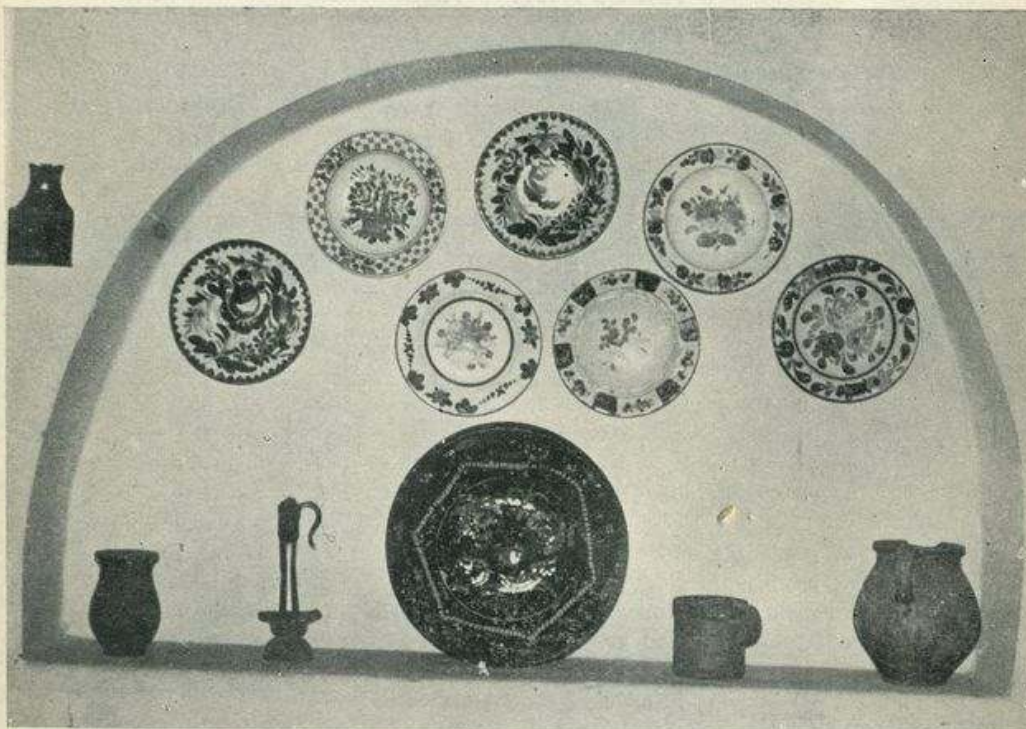
STANOVNIŠTVO PO GODINAMA STAROSTI — 31. III 1961. GODINE —

Godina života	Broj stanovnika na 1.000 u			
	Subotica	APV	NRS	FNRJ
od 0—19	304	332	364	385
od 20—39	314	333	336	325
od 40—59	247	216	196	190
od 60 godina i više	135	119	104	100

Iz grafikona »Piramida starosti« zapažaju se deformacije u obliku udubljenja i to: zbog direktnih ratnih gubitaka u II svetском ratu u grupi starosti od 40—44 godine, zatim zbog pada nataliteta u toku rata kod grupa od 15—19 i 20—24 godine. Isto tako zapaža se znatnije manji natalitet u poslednje 4 godine (pre popisa 1961) kod grupe od 0—4 godina starosti.

STANOVNIŠTVO PO POLU I STAROSTI PREMA POPISU 31. MARTA 1961. GODINE

NARODNA UMETNOST U KERAMICI: MAĐARSKI TANJIRI

Struktura stanovništva o bračnom stanju pokazuje znatnije razlike pojedinih kategorija između muškog i ženskog stanovništva. Kod ženskog stanovništva u apsolutnom i relativnom broju znatno je manje neudatih, nego kod muškog stanovništva oženjenih. Iz ovoga zaključujemo, da devojke brže (i ranije) ulaze u brak nego mladići. S druge strane, učešće žena u kategoriji »udovci, udovice« znatno je veće od muškaraca. Ovo iz razloga, što u proseku žene dočekaju dublju starost od muškaraca (isto to zapažamo iz grafikona »Piramida starosti«). Ovo se vidi iz sledećih podataka:

DEVOJAČKA NOŠNJA
(SVEČANA) PRE
50 DO 80 GOD.

IZ MUZEJA: DELOVI BUNJEVAČKE NOŠNJE

STANOVNIŠTVO PO BRAČNOM STANJU
— 31. III 1961. GODINE —

Bračno stanje	Stanovništvo starije od 15 godina			
	b r o j		u procentima	
	muški	ženski	muški	ženski
Svega:	44.386	49.648	100,0	100,0
Neoženjeni, neudati	11.676	9.657	26,3	19,5
Oženjeni, udate	30.193	31.004	68,0	62,4
Udovice, udovci	1.526	7.148	3,5	14,3
Razvedeni	991	1.839	2,2	3,8

Opština Subotica naseljena je, uglavnom, »domorodačkim« stanovništvom. Od ukupnog broja, 75,2% je rođeno u naseljima na teritoriji opštine Subotica, 15,4% u naseljima AP Vojvodine, dok je ostali deo rođen u ostalim delovima naše zemlje.

Pretpostavlja se, da su migratorna kretanja u periodu od 1953. do 1961. bila znatna, naročito sa područja susednih opština (Kanjiža, Bajmok, Stara Moravica i druge) u opštinu Subotica, na što nas upućuje podatak o stanovništvu koje je rođeno na području AP Vojvodine (18.849 stanovnika ili 15,4%).

STANOVNIŠTVO PO NARODNOSTI
— 31. III 1961. GODINE —

Narodnost	Broj stanovnika	Procenat
Srbi	13.689	11,2
Hrvati	41.998	34,4
Ostali Jugoslaveni	1.439	1,1
Mađari	63.406	52,0
Ostale nacionalnosti	1.544	1,3

U odnosu na ostale delove naše zemlje, pismenost stanovništva opštine Subotica je znatno iznad jugoslovenskog proseka. Ovo se može videti iz sledećih podataka:

UČEŠĆE NEPISMENOG STANOVNIŠTVA
u 1953. i 1961. godini

u procentima

Godina popisa	Opština				
	Jugoslavija	Srbija	Vojvodina	Subotica	Slovenija
1961.	21,1	23,0	11,2	7,4	2,0
1953.	25,4	27,9	12,9	10,8	2,7

STANOVNIŠTVO PREMA ŠKOLSKOJ SPREMI

Školska sprema	Pol	Broj stanovnika	Procenat
UKUPNO	Sv.	122.076	100
	m.	58.539	100
	ž.	63.537	100
Lica mlađa od 10 godina	Sv.	18.242	14,9
	m.	9.304	15,9
	ž.	8.938	14,0
Bez školske spreme	Sv.	23.199	19,0
	m.	8.852	15,2
	ž.	14.347	22,6
4 razreda osnovne škole	Sv.	53.228	43,6
	m.	23.333	39,9
	ž.	29.895	47,0
Osnovna škola	Sv.	10.070	8,2
	m.	4.358	7,5
	ž.	5.712	9,0
Škole za kvalifikovane i visokokvalifikovane radnike	Sv.	11.675	9,6
	m.	9.356	15,9
	ž.	2.319	3,7
Škola za srednji stručni kadar	Sv.	2.874	2,4
	m.	1.500	2,6
	ž.	1.374	2,3
Gimnazija	Sv.	1.301	1,1
	m.	767	1,3
	ž.	534	0,9
Više škole	Sv.	440	0,4
	m.	285	0,5
	ž.	159	0,2
Fakulteti visoke škole i akademije	Sv.	912	0,7
	m.	719	1,2
	ž.	193	0,3
Nepoznato i nerazvrstano	Sv.	135	0,1
	m.	65	0,0
	ž.	70	0,0

STANOVNIŠTVO OPŠTINE SUBOTICA PO DELATNOSTI
u 1961. godini

Vrsta delatnosti	Ukupno stanovništvo		Aktivno stanovništvo	
	broj	procenat	broj	procenat
Industrija i rudarstvo	23.762	19,5	12.700	19,9
Poljoprivreda i šumarstvo	45.878	37,5	22.040	34,6
Građevinarstvo	2.213	1,8	977	1,5
Saobraćaj	6.707	5,5	2.791	4,4
Trgovina i ugostiteljstvo	6.124	5,0	3.205	5,0
Zanatstvo	8.217	6,7	4.078	6,4
Lične usluge	541	0,4	379	0,6
Komunalna delatnosti	1.641	1,3	736	1,2
Državna uprava i pravosuđe	3.081	2,5	1.393	2,2
Kult.-prosv. i nauč. delatnost	2.901	2,4	1.741	2,8
Zdravstvena i soc. delatnost	2.173	1,8	1.379	2,2
Bankarstvo i osiguranje	573	0,5	375	0,6
Ostale delatnosti	2.184	1,8	1.051	1,6
Van delatnosti i nepoznato	16.081	13,2	10.827	17,0

S A D R Ž A J

	Strana
VAŽNIJI TELEFONI — — — — —	5
UVOD — — — — —	8
GEOGRAFSKI POLOŽAJ — — — — —	11
TERITORIJA — — — — —	13
GEOLOŠKI SASTAV — — — — —	15
RELJEF — — — — —	15
KLIMA — — — — —	16
ISTORIJA — — — — —	18
TURSKO DOBA — — — — —	20
DOSELJENJE SLOVENSKEG ŽIVLJA — — — — —	21
URBANISTIČKI RAZVOJ — — — — —	24
ARHITEKTURA — — — — —	28
PROSVETA I KULTURA — — — — —	42
PRIVREDA — — — — —	46
RADNIČKI POKRET — — — — —	57
PERIOD IZMEĐU DVA SVETSKA RATA — — — — —	58
GODINE OKUPACIJE — — — — —	61
PALIĆ — — — — —	65
SPORT — — — — —	70
RIBOLOV — — — — —	71
LOV — — — — —	71
STANOVNIŠTVO — — — — —	72

ISPRAVKA

Prilikom štampanja Turističkog vodiča Subotice, potkralo se nekoliko krupnijih tehničkih grešaka, usled kojih su imena nekolicine autora tekstova, BELE DURANCIJA i ĐULE FEJERA, i fotografija, VIKTORIJE VOJNIC, izostala. Molimo čitaoce Vodiča da ovu ispravku izvole uvažiti.

>AGROSERVIS<

Preduzeće za snabdevanje poljoprivrede
SUBOTICA
Dimitrija Tucovića 2

Snabdeva poljoprivredne proizvođače

- traktorima,
- kombajnima,
- traktorskim priključnim i sprežnim poljoprivrednim mašinama,
- rezervnim delovima i tehničkim materijalom,
- mineralnim đubrivima,
- sredstvima za zaštitu bilja,
- i raznom drugom robom.

Poljoprivrednici!

KORISTITE BOGATSTVO ASORTIMANA
ROBE U NAŠIM SPECIJALIZIRANIM
PRODAVNICAMA!

PREDUZEĆE

» Bačkaprodukt «

EXPORT-IMPORT U SUBOTICI

nudi vam svoje proizvode izrađene u svojim pogonima »PAHULJICA« i »DEKOR« u Subotici i »INDIJA« u Indiji:

- posteljno perje, paperje,
- posteljnu i odevnu konfekciju na bazi perja,
- modne, ukrasne i dekorativne proizvode od perja,
- jaja u prahu, melanž. i u kristalu

Izvolite nas posetiti u Subotici, Đure Đakovića 10.
Telefon: 26-05.

FABRIKA ŠINSKIH I DRUMSKIH VOZILA

»BRATSTVO«

SUBOTICA

NAŠ PROIZVODNI PROGRAM:

- Sve vrste teretnih vagona normalnog i uzanog koloseka, kao i specijalne vagonne po narudžbi,
- Kontenere za teretne vagonne,
- Kip vagonete za kamenolome, rudarstvo i industriju,
- Metalne konstrukcije, i rezervne delove za vagonne,
- Oksigen za industriju i medicinske svrhe.

NAŠE PROIZVODE IZVOZIMO:

- Grčka
- Istočna Nemačka i
- Mađarska.

Tražite u trgovini kvalitetne
trikotažne vunene i
sintetične proizvode

TVORNICE TRIKOTAŽE

Bosa Milićević

Subotica

NE ZABORAVITE!
MODNE I VISOKOKVALITETNE
PROIZVODE

TVORNICE TRIKOTAŽE

»BOSA MILIĆEVIĆ«

SUBOTICA

Povodom dvadesetogodišnjice
oslobođenja našeg grada, kolektiv

„CENTROKOŽA“

želi svim svojim poslovnim prijateljima
uspeha u radu za lepšu budućnost.

Naš kolektiv snabdeva potrošače sa sirovom kožom
i vunom, prerađenom kožom, krznom, auto-gumama,
gumenom robom, plastičnim masama, HTZ opremom
i kožarskim priborom.

Poslovni i prodajni punktovi su nam sledeći:

DIREKCIJA

Telefoni: Generalni direktor 21-16
Centrala 29-03, 29-04 i 29-05

POSLOVNE JEDINICE SIROVE KOŽE I VUNE

Centralni magacin
u Subotici, Tuk ugarnice Tel. 11-10

Predstavništva u:

Novom Sadu, Temerinska br. 54	Tel. 34-51
Vrbasu, Kulski put b/b	Tel. 70-510
Somboru, Staparski put b/b	Tel. 24-41
Sremskoj Mitrovici, Miškinova 81	Tel. 21-277
Šidu, Pinkijev trg br. 2	Tel. 40
Pančevu, Sv. Miletića br. 2	Tel. 23-42
Vršcu, Sutjeska broj 21	Tel. 80-445
Zrenjaninu, JNA broj 4	Tel. 17-76
Kikindi, 7. jula broj 21	Tel. 72-541
Beogradu, Terazije broj 42	Tel. 22-105

»CENTROKOŽA«

POSLOVNA JEDINICA PRERAĐENE KOŽE I GUME

Telefoni: Direktor 29-70
Komercijalno odeljenje 29-71
Računovodstvo 17-08

Prodavnica na malo »Bačka«, Gr. kuća Tel. 14-19

Stovarište guma, Subotica, M. Vukovića 3 Tel. 22-07

Stovarište guma i HTZ u Novom Sadu,
Šafarikova 9 Tel. 44-59

Centralni magacin u Subotici, M. Gorkog 23

29. Novembar

INDUSTRIJA MESA I KONZERV
SUBOTICA — ALEKSANDROVO

Telefoni: Kućna centrala 29-10 — 29-14
Komerčijalno 29-16 i 29-15

PROIZVODI I PRERAĐUJE:

- Sve vrste,*
— KONZERV
— SALAME
— KOBASICE
— SUVO MESO
— MAST
— SVEŽE SVINJSKO MESO
— SVEŽE GOVEĐE MESO
— SVEŽE TELEČE MESO
— SVEŽE OVČIJE MESO
— ŽIVINU
— JAJA

IZVOZI:

- u razne zemlje,*
— EVROPE
— AMERIKE
— AZIJE
— AFRIKE

IMA SVOJA PREDSTAVNIŠTVA U:

- BEOGRADU — telefon 51-147
— ZAGREBU — telefon 413-201
— NOVOM SADU — telefon 51-288
— RIJECI — telefon 41-252
— CELJU — telefon 30-04

Industrija mesa i konzervi ima dugogodišnju tradiciju jer je osnovana 1885. godine, što predstavlja garanciju za kvalitet proizvodnje.

Elektrovojdina

Distributivni pogon »SEVERNA BAČKA«

SUBOTICA

Put Moše Pijade br. 22-24

Telefon 27-00

»ELEKTROVOJDINA« Novi Sad, distributivni pogon »Severna Bačka« — Subotica vrši distribuciju električne energije na teritoriji sreza Subotica, izuzev opština ADA, APATIN I SOMBOR.

Pogon se nalazi u sastavu »Elektrovojdine« iz Novog Sada.

Pored distribucije električne energije, pogon vrši još i izgradnju novih i rekonstrukciju postojećih objekata namenjenih za prenos i distribuciju električne energije. Istovremeno vrši sve opravke mernih uređaja za struju.

Pogon se iz godine u godinu sve više razvija, postavljene zadatke sa uspehom obavlja i kao snabdevač privrede, komunalnih i društvenih službi i građana sa električnom energijom predstavlja vrlo važan faktor u životu, radu i razvoju područja na kojem radi.

»Gvoždar«

TRGOVINSKO PREDUZEĆE

U SUBOTICI

PREKO SVOJE VELEPRODAJNE MREŽE
SNABDEVA TRGOVINSKOM ROBOM I RE-
PRODUKCIJOM MATERIJALOM, KAKO
INDUSTRIJU, TAKO I TRGOVINSKU MRE-
ŽU NA MALO, PO PROIZVODNIM —
F A B R I Č K I M C E N A M A .

Malo-prodajna mreža

TRGOVINSKOG PREDUZEĆA

»GVOŽDAR«

sa svih osam prodavnica nudi potrošačima
raznovrsnu metalnu, elektrotehničku, kera-
mičku robu, kao i nameštaj uz široki asortiman
i po veoma PRISTUPAČNIM CENAMA.

DIREKCIJA PREDUZEĆA U ULICI NAZOROVA 7

Telefoni: 13-34, 19-17, 21-67 i 26-82

GRADEVINSKO PREDUZEĆE

»INTEGRAL«

SUBOTICA

Preduzeće je osnovano 1957. godine spajanjem grade-
vinskih preduzeća »TRUDBENIK« i »GRADITELJ«. Poste-
penim razvojem formirano je današnje preduzeće koje je
izraslo u jedno od najvećih u AP Vojvodini s bruto-pro-
duktom od 2,5 milijarde dinara.

»INTEGRAL« se uglavnom orijentiše na izvođenje
objekata visokogradnje, ali sa uspehom vrši i radove iz ob-
lasti niskogradnje.

Najznačajniji industrijski objekti koje je preduzeće iz-
gradilo su:

Klaonica i hladnjača,
Fabrika čarapa »8. mart«,
Fabrika signalnih uređaja »Sigma« u Subotici, zatim
Silos i strojnica kapaciteta 1.00 vagona u Virovitici,
Podrum za vino od 200 vagona na Paliću i u Tavankutu.
Sada preduzeće dovršava fabriku čoko'ade »Pion'r« u
kooperaciji sa
GP »Rad«, Beograd .

Pored ovih industrijskih objekata preduzeće je izvelo
niz značajnih javnih objekata i to: bolnicu u Senti, motel
u Bačkoj Topoli, filijalu Narodne banke u Somboru, Eko-
nomski fakultet. Višu tehničku školu i nekoliko osmogod-
šnjih škola u Subotici .

Završeni su radovi na reprezentativnom hotelu »Palić«
a u završenoj fazi su i radovi za izgradnju administrativne
zgrade Sreske skupštine u Subotici, zgrade društvenih or-
ganizacija i Po'iklinike.

U okviru delatnosti preduzeća najznačajnije mesto za-
uzima stambena izgradnja. Pored niza manjih i većih stam-
benih objekata, izvedenih na klasičan način, 1962. god'ne
počela je izgradnja polumontažnih objekata od ukupno 270
stanova od kojih se poslednja grupa nalazi u završnoj fazi.

IZDAVAČKO ŠTAMPARSKO PREDUZEĆE

JUGOSLOVENSКИH ŽELJEZNICA

U SUBOTICI

Trg Lazara Nešića 9
Telefoni: 15-63, 19-34
28-64, 29-65

U svojim odeljenjima

- Mašinska slagačnica
- Ručna slagačnica
- Monotip
- Tipostampa
- Ofsetštampa
- Analinštampa
- Knjigoveznica
- Cinkografija
- Stereotipiji i semperit odeljenju
izrađujemo:

brzo i jeftino
sve vrste obrazaca
knjiga
blokova
višebojnih etiketa
i ambalažnih papira

TRAŽITE NEOBAVEZNE PONUDE

Porudžbine: slati na komercijalni sektor, Subotica,
a uplate na tekući račun broj 156—11—1—175
Štamparsko preduzeće JŽ Subotica

Komunalna banka Subotica

sa svojim organizacionim jedinicama u Bajmoku,
Čantaviru i Kanjiži za sve svoje ulagače —
štediše organizuje

Nagradnu štednju

— Osnovni ulog nagradne štednje je iznos od
din. 100.000 uložen na štednju knjižicu i oročen na
jednu, dve ili više godina.

— Sa novim štedišama izjednačuju se i štediše
koji kod Komunalne banke već imaju oročene štedne
uloge, ako rok oročenog uloga produže za jednu
godinu.

- U toku ove godine održaće se jedno glavno i
dva sporedna nagradna izvlačenja.
- Ukoliko štediša oroči osnovni ulog na više
godina, stiče pravo učestvovanja u glavnom
i jednom sporednom nagradnom izvlačenju.
- Svaki štediša može biti dobitnik jedne od
171 nagrade.
- Ukupna vrednost nagrada iznosi 3.500.000.—
dinara.
- Komunalna banka na oročene štedne uloge
plaća kamatu do 7%.

ČUVAJTE VAŠU UŠTEDEVINU KOD
KOMUNALNE BANKE, JER JE BANKA
VAŠ POUZDANI PRIJATELJ.

TVORNICA ČARAPA I TRIKOTAŽE

»8. MART«

SUBOTICA

SUBOTICA

*proizvodi sve vrste
muških,
ženskih čarapa,
te dečje i
ženske hulahoop čarape.*

Naše čarape poznate su, kako po svom kvalitetu, tako i pristupačnim cenama širokom krugu potrošača u zemlji i inostranstvu.

Izdavačko preduzeće

„*Minerva*“

SUBOTICA

Trg 29. novembra broj 3

Telefoni: 22-68, 15-41 i 24-72

nudi čitaocima širom zemlje svoja izdanja, kao i štamparske usluge u specijalizovanoj tehnici visoke štampe.

Mladost

FABRIKA TRAKA I ZAVESA

SUBOTICA

Marksov put 71

Pošt. fah 56

PROIZVODI I NUDI ZA PRODAJU:

*Sve vrste svilenih pantljika kao što su: taft, rips, atlas, svilene i pamučne lastiše, gume-
ne trake, žakard etikete, razne teh-
ničke gurtne, čipke, stolnjake
zavesni materijal i svu os-
talu pozamanterijsku
robu.*

Telefoni: Direktor 19-21

Kom. direktor 28-43

Centrala 28-92

NAMA — NAMA — NAMA — NAMA — NAMA

STANOVNICIMA SUBOTICE —
NAŠIM CENJENIM KUPCIMA —

ČESTITAMO

PRAZNIK OSLOBOĐENJA GRADA!

NAŠE ROBNE KUĆE VAS SNABDEVAJU
20 GODINA!

Poklonite i nadalje vaše poverenje pri kupovini našim robnim kućama

KOJE VAM NUDE ŠIROK IZBOR

tekstila — galanterije — konfekcije —
nameštaja — električnih aparata za domaćinstvo — prehrambenu robu — satove —
obuću — čarape i svu ostalu robu!

Narodni Magazin Subotica

NAMA — NAMA — NAMA — NAMA — NAMA

»OGREV«

PREDUZEĆE ZA PROMET OGREVNIM I
GRAĐEVINSKIM MATERIJALOM

NA VELIKO

Subotica

Snabdeva potrošače putem svojih prodavnica — stovarišta građevinskim i ogrevnim materijalom dobrog kvaliteta i širokim asortimanom.

TELEFONI:

<i>Komercijalno odeljenje</i>	12-25 15-80
<i>Prodavnica broj 3</i>	16-31
<i>Prodavnica broj 4</i>	10-45
<i>Prodavnica broj 6</i>	24-68 24-70
<i>Prodavnica broj 7</i>	12-83
<i>Prodavnica broj 8</i>	17-11
<i>Prodavnica broj 9</i>	19-69
<i>Prodavnica broj 10</i>	22-92

FABRIKA BIKIKLA I MOTOCIKLA

PARTIZAN

SUBOTICA

Telefon 18-18

Telex: 017-33

Više od 600.000 naših bicikla voze naši kupci širom Jugoslavije na opšte zadovoljstvo.

Širok asortiman bicikla omogućuje izbor za svakoga:

Muški bicikl

»PARTIZAN«
»EXTRA«
»LUXUS«
»SUPERIOR«
»FALCON«
»VALIANT«
»SPORT«

Ženski bicikl:

»PARTIZAN«
»EXTRA«
»LUXUS«
»SUPERIOR«
»FALCON«
»VALIANT«
»SPORT«

M. »PIONIR« sa pom. točkom

M. »PIONIR« bez pom. točka

Ž. »PIONIR« sa pom. točkom

Ž. »PIONIR« bez pom. točka

TROTINETI

- 1) Moped »Partizan« M-50 na pedale
- 2) Moped »Partizan« M-50/A sa okidačem

Pre kupovine obratite pažnju na naš zaštitni znak, koji garantuje visoki kvalitet, izdržljivost i trajnost naših proizvoda.

Za sve naše proizvode obezbeđujemo rezervne delove preko trgovačke mreže, kao i preko naših servisnih stanica širom zemlje.

POTROŠAČI!

„Pionir“

JE PRIPREMIO ZA VAS

Nagradnu igru kompletiranjem dvanaest različitih sličica naših proizvoda, koji se nalaze: u »Ideal« čokoladi 100, »Galeb« čokoladi 100, »Riža« čokoladi 300 i u svim stogramskim bombonskim pakovanjima.

Kompletiranjem albuma koji možete dobiti u u svim našim prodavnicama, kao i ostaloj trgovačkoj mreži, postajete dobitnik poklon paketa.

Ujedno svim potrošačima,
poslovnim prijateljima i građanima

čestitamo

20-GODIŠNJICU OSLOBODNJA

SEVER

TVORNICA ELEKTRIČNIH STROJEVA SUBOTICA

Put Moše Pijade 8

Telegram: Sever, Subotica

Telefoni: 17-06, 27,03, 15-32

Proizvodi:

Normalne, trofazne asinhronne motore sa kratkospojnim ili kliznokolutnim rotorom, zaštićene ili zatvorene izvedbe, snage do 600 kW za sve uobičajene napone. Specijalne asinhronne motore, kao što su: višebrzinski, motori za razboj i slično.

Monofazne motore za aparate domaćinstva, plafonske ventilatore.

Istosmerne strojeve za vuču: motore za trolejbuse, za tramvaje, za elektrokare, za vagonско osvetljenje i generatore za lokomotivsko osvetljenje.

Razne specijalne strojeve kao: jednoarmaturne pretvarače, pretvarače frekvencija, motor generatore.

DUGOGODIŠNJE ISKUSTVO U PROIZVODNJI ELEKTRIČNIH STROJEVA GARANTUJE SOLIDAN KVALITET NAŠIH PROIZVODA.

INDUSTRIJA OBUĆE

Solida
SUBOTICA

PROIZVODI:

modnu žensku,
mušku i
dečju obuću

U PRODAVNICAMA »SOLIDA« NAĆI ĆETE
BOGAT IZBOR SVE VRSTE OBUĆE

Subotica

Preduzeće za proizvodnju
i prodaju
svih vrsta alkoholnih
i bezalkoholnih pića
i sodarskih potrepština
SUBOTICA

SNABDEVA SVOJE CENJENE

POTROŠAČE SA

KVALITETNIM

ALKOHOLNIM

I BEZALKOHOLNIH

PIĆIMA

»TEKSTIL«

TRGOVINSKO PREDUZEĆE

SUBOTICA

preko svojih prodavnica:

»SAMOIZBOR«

»SUBOTIČKI MAGAZIN«

»MODNA KUĆA«

»NADA«

»GRADANKA«

»KONFEKCIJA«

»SNEŽANA«

»NEVENKA« i

»KOMISION«

NUDI SVOJIM POTROŠAČIMA SVU
tekstilnu metražnu, galanterijsku i konfekcijsku ro-
bu bogatog asortimana, uz VRLO POVOLJNE CENE
I SOLIDNU USLUGU!

Privredne i druge radne organizacije, građanstvo!

*Ako vam se ukaže potreba za prevozom
robe, seobe ili druge usluge, nemojte pro-
pustiti priliku da se obratite na preduzeće
za transportne usluge*

»TRANSPORT«

Subotica, Bolmanska ulica br. 25-27

*koli će vam obaviti tražene usluge ekspe-
ditivno i uz pristupačnu cenu.*

*Sve informacije u pogledu prevoza daje
ispostava na teretnoj železničkoj stanici
telefon 12-60.*

»TRGOPROMET«

TRGOVINSKO PREDUZEĆE MEŠOVITOM ROBOM
NA VELIKO

SUBOTICA — Put Moše Pijade 78

TELEFONI: Direktor 25-87, komercijalni direk. 24-66,
prodajno odeljenje 11-55, računovodstvo
15-65, opšte odeljenje 14-86

Telegram: »TRGOPROMET« Subotica — Pošt. fah 82

NUDI POTROŠAČIMA BOGAT ASORTIMAN

- konzerviranog i kiselog povrća za zimnicu
- svežeg povrća svih vrsta kao i drugih svakodnevnih potreba u prehrambenim i drugim artiklima dobrog kvaliteta kao što su:
- prerađevine od brašna (hleb i pecivo, testenine i keksovi)
- riblje konzerve i ostale prerađevine od ribe
- sveže meso, suhomesnati proizvodi i prerađevine mesa
- kakao proizvodi (Pionir — Subotica, Kraš — Zagreb i Kandid — Osijek)
- mleko i mlični proizvodi
- razne vrste dobrog kvaliteta presne i sveže pržene kave
- domaćih i uvoznih čajeva i druge prehranbene kolonijalne robe,
- kozmetičkih proizvoda, deterdženata, sredstava za čišćenje
- porcelanske i staklene robe
- kožne galanterije
- papirne konfekcije
- boja i lakova

Svu robu na veliko dostavlja kupcima besplatno.

Cene solidne, ažurnost zagarantovana.

Usluga u prodavnicama brza i tačna, samoposluge i opskrbni centri otvoreni i nedeljom od 6—9 časova.

Veterinarski zavod — Subotica

Put Ivana Milutinovića 123 — Telefoni: 18-80, 19-75 i 29-28

Telegram: VETZAVOD — Poštanski fah: 91

PROIZVODI:

Serum protiv crvenog vetra, kolibaciloze (belog proliva) teladi, pastereleze, svinjske kuge, tetanusa

Polivalentna vakcina enzootske bakterijske pneumonije svinja

Vakcina kristal violet svinjske kuge

Vakcina leptospiroze svinja

HEMOFARMACEUTSKE PROIZVODE

FOSFOTONIN

roborans i tonikum na bazi fosfora

CHEMI — TRISULFAN

kod infekcioznih proliva mladih životinja

DEKSTROFER

za suzbijanje i leč. sideropenične anemije

TEGO 51

univerzalan dezinficiens i dezodorans

TETMOSOL

za lečenje šuge i raznih parazitarnih obolenja kože i dlake

TRISULFAN

sulfanilamidna terapija

DOPUNSKA I KOMPLETNA HRANA ZA STOKU I ŽIVINU

VIAMIN, za svinje, kokoši, telad i krave

SUPERPROTEIN za svinje i živine

SMESA PS-1 i SMESA N, kompletna hrana

za piliće i kokoši

PRESTARTER I STARTER zamena mleka

krave i krmače i hrana za odbijenu telad i prasad.

KAO I MNOGO DRUGIH PREPARATA ZA LEČENJE I ISHRANU STOKE.

Poljoprivrednici!

Vaš je cilj da ostvarite što veće prinose.

U tome Vam »ZORKA« sa svojim proizvodima može mnogo pomoći.

ZATO KUPUJTE I UPOTREBLJAVAJTE ZA
PODIZANJE PLODNOSTI SVOJIH POLJA —
NAŠE PROIZVODE.

Radni kolektiv

Hemijske industrije

»ZORKA«

Čestita svim radnim ljudima i građanima

20-GODIŠNJICU OSLOBOĐENJA GRADA